

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

Факультет гуманітарних наук

Кафедра культурології

Кваліфікаційна робота

(кваліфікація: бакалавр з напрямку підготовки 034 Культурологія)

на тему:

Кобзарсько-лірницька культура: діахронний аналіз

Виконав студент 4-го року навчання,

підготовки 034 Культурологія

Павліченко Мирослав Сергійович

Керівник:

Доцент, кандидат наук

Нікішенко Юлія Ігорівна

КИЇВ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. УНІКАЛЬНІСТЬ КОБЗАРСЬКО-ЛІРНИЦЬКИХ ЦЕХІВ.....	5
І.1. Відмінність кобзарсько-лірницьких цехів від ремісничих та музичних цехів.....	5
І.2 Навчання в цехах.....	12
І.3 Ієрархічна структура.....	18
І.3.1 Поводир як ланка ієрархічної структури та мотивація подорожі.....	20
І.4. Лебійська мова.....	22
І.4.1 Арго чи жаргон.....	25
РОЗДІЛ ІІ. ЗНИЩЕННЯ ЛІРНИЦТВА І ПЕРЕФОРМАТУВАННЯ КОБЗАРСТВА РАДЯНСЬКОЮ ВЛАДОЮ.....	28
ІІ.1 Чи було відродження кобзарів-лірників діяльності в період 1917-1922.....	28
ІІ.2 Роль кобзарів-лірників у національно визвольних змаганнях.....	29
ІІ.3 Знищення кобзарства і лірництва та спроба їх переформатування.....	31
РОЗДІЛ ІІІ. ВІДРОДЖЕННЯ КОБЗАРСЬКО-ЛІРНИЦЬКОЇ ТРАДИЦІЇ.....	36
ІІІ.1. Шлях до відродження кобзарсько-лірницьких цехів.....	36
ІІІ.2 Введення кобзарсько-лірницької діяльності в українське сучасне.....	39
ІІІ.3. Навчання, Ієрархія, мова і життя у Київському кобзарському цеху.....	40
ІІІ.4 Кобзарсько-лірницька діяльність після смерті Миколи Будника.....	42
ІV. Кобзарсько-лірницька діяльність в російсько-українській війні.....	44
Висновки.....	45
Список використаних джерел та літератури:.....	49
ДОДАТКИ.....	54

ВСТУП

Важливість кобзарсько-лірницької діяльності була важливим сегментом в українській культурі, навіть унікальним. Лірники-кобзарі мали важливу соціальну роль в суспільстві. Відігравали роль етнічної ідентифікації українців.

Кобзарсько-лірницькі цехи були і є проблематичним явищем, оскільки їхня замкнута організація та діяльність призвели до браку знань про них, ставлять під сумнів етнографічні дослідження. Кобзарі-лірники не розказували про свою діяльність, тому найчастіше ми отримуємо знання від пересічних кобзарів-лірників, які не здобули повноцінної освіти та не були допущені до таїнств. Такі пересічні кобзарі-лірники розповідали лише загальнодоступну інформацію. Самі "старці" дуже обережно ділилися деталями своєї діяльності. Загалом, про їхній вплив можна говорити довго. Однак найбільшою проблемою у розумінні цього явища є прихід радянської влади, що призвело до остаточного знищення та переривання цієї традиції.

Традицію кобзарсько-лірницької діяльності намагалися відродити сучасний Київський кобзарський цех (місто Ірпінь) та Харківський кобзарський цех. Їхня діяльність є невивченою та інформативно нечисельною, що унеможлиблює не тільки їхнє розуміння, але й розуміння минулих цехів. Сучасні дослідники, такі як Володимир Кушпет, Михайло Хай, Микола Товкайло, Олександр Тріус, Костянтин Черемський, є безпосередніми учасниками у відродженні кобзарських цехів. Розуміння сучасних кобзарських цехів допоможе зрозуміти процес відродження цехів та еволюцію поглядів на діяльність минулих цехів. Головними особами, які стоять за безпосереднім ідейним відродженням, є Гордій Ткаченко та Микола Будник.

Микола Будник стояв на позиції, що відроджені кобзарсько-лірницькі цехи не слід перетворювати на реконструктивну діяльність, а потрібно відроджувати та модернізувати з метою введення їх у повсякденну норму. Важливо проаналізувати, чому кобзарсько-лірницькі цехи не могли бути введені у повсякденну практику, і якщо було можливо, то чому це не було зроблено.

Загалом, ми, як мінімум, маємо зафіксувати діяльність кобзарсько-лірницьких цехів після отримання незалежності.

У дипломній роботі будуть розглянуті дослідники, які фіксували і аналізували кобзарсько-лірницькі цехи в різні відрізки часу, а саме: Жеплинський Б. М. «Коротка історія кобзарства в Україні», Колесса Ф. М. «Мелодії українських народних дум», Кушпет В. «Старцівство. мандрівні співці-музиканти в Україні (XIX – поч. XX ст.)», Підгорбунський М. «Кобзарський рух в Україні (XVI-XIX ст.)», Черемський К. «Повернення традиції. З історії нищення кобзарства». Гнатюк В. «Лірники», «Хай М.О Микола Будник і кобзарство», Студинський К. «Лірники».

Актуальність: Через культурні, політичні і соціальні коливання в нашому суспільстві, українське минуле і вигляд у сучасному часі завжди залишаються актуальними. Тотальне знищення і зміни, які були наслідком різних режимів, що панували на території України, наша культурна спадщина перебуває під загрозою. Лірники-кобзарі минулого і сучасного є унікальним явищем у світі, але через вищезгадані причини, ми маємо прогалини в їх розумінні.

Об'єкт: Кобзарська-лірницькі цехи

Предмет: Соціо-культурна діяльність і структура лірницько-кобзарських цехів.

Хронологічні межі включають діяльність лірницько-кобзарських цехів впродовж XIX – XXI ст.

Мета: аналіз розвитку кобзарсько-лірницької діяльності в українському історичному просторі , створення джерел у вигляді інтерв'ю з учасниками відроджених цехів.

Мета реалізується через наступні завдання:

- Аналіз унікальності лірницько-кобзарських цехів
- Розгляд ієрархічної структури в порівнянні зі сучасними цехами
- Класифікація лубийської мови й її становище в сучасності
- Розкрити яким чином перервалася традиція і чому не могла продовжувати життя при радянській владі
- Проаналізувати проблему відтворення і реконструкції кобзарських цехів
- Розглянути важливість і вплив персоналій на сучасний вигляд цехів

Структура роботи представлена чотирма розділами, списком використаних джерел і дослідницької література та додатками, де відображена кобзарсько-лірницька діяльність

РОЗДІЛ І. УНІКАЛЬНІСТЬ КОБЗАРСЬКО-ЛІРНИЦЬКИХ ЦЕХІВ

І.1. Відмінність кобзарсько-лірницьких цехів від ремісничих та музичних цехів

Цехи мали свої правила, статuti та норми. Треба розуміти, що цехи були автономними організаціями, а їхні правила випрацьовувалися на кшталт правил поведіння метро – практикою. Цехи залежали самі від себе, тому створювали норми, які підтримували мир у їхній общини. Звідси й обмеження, й ієрархічні структури, про які детально буде нижче, аби не було економічного переважання одного над іншим, контроль старших за професіоналізмом, ліквідація зловживання. Проте, у чому відмінність між кобзарсько-лірницькими, музичним та ремісничими цехами?

Ремісничі цехи, такі як перепічайський, шаповальський, ткацький, кравецький і.т.д., спеціалізувалися на виробництві товарів, а їхнє робоче приміщення було майстернею, де вони приймали та виготовляли замовлення. Основною метою їхньої діяльності було створення товарів для подальшого продажу. З іншого боку, музичні та кобзарсько-лірницькі цехи орієнтувалися на незалежну творчу діяльність. Ці цехи виготовляли свої власні музичні інструменти, проте не для продажу, а для власної гри. Саме гра на цих інструментах приносила їм задоволення. Звичайно, вони могли виготовляти інструменти на замовленням, як у випадку з Іваном Мазепою (його торбан зображений на двохсот гривневій банкноті), але це не було їхньою основною діяльністю.

Відмінність ремісничих цехів від музичних цехів та кобзарсько-лірницьких полягала в цілях і різновидах виробництва. Ремісничі цехи спеціалізуються на виробництві товарів для їхньої реалізації, тоді як музичні та кобзарсько-лірницькі орієнтуються на гри. Вони не мали комерційної спрямованості у виготовленні інструменту; вони комерціалізували тільки свою гру.

У Чернігові було вісім ремісничих цехів: перепечайський, шевський, ковальський, шаповальський, кравецький, ткацький, гончарський, м'ясницький. Крім того, упродовж короткого періоду з 1664 до 80-х років XVIII століття, існував цех музик. Усі ці цехи підпорядковувалися магістру і були зобов'язані сплачувати податки. Коли намагалися підпорядкувати цех музик магістру, вони виступили проти цього й заявили, що їхні гроші призначені лише для церкви гроші¹. Кобзарі-лірники дуже опікувалися церквою і для церкви подаяння.

Незрозуміло, чи це були кобзарські цехи, чи просто музики. Різниця між ними полягає в тому, що кобзарсько-лірницькі цехи виступали на

¹ Єршов А. До історії цехів на Лівобережжі XVII – XVIII вв. // Записки Ніжинського інституту народної освіти та науково-дослідчої катедри історії культури й мови при інституті. – Ніжин, 1929

ринках, в храмах, ярмарках. Найчастіше, якщо використовувався інструмент ліра, вони співали релігійні пісні, а якщо кобза, то виконували козацькі думи. Звідси можна зробити припущення, що описаний цех у статті міг бути кобзарсько-лірницьким цехом, а не просто цехом музик.

З іншого боку, щодо музик, вони виконували різну музику на різних інструментах (скрипка, флейта, клавішні, труба і.т.д.) і часто виступали, крім ярмарок, на весіллях чи інших громадських заходах. Але, як показує досвід Чернігова, вони були дуже обурені підпорядкуванням магістрату і звертали увагу, що тільки церкві мусять віддавати кошти.

Якщо взяти Полтаву, там було десять цехів: кравецький, різницький, шевський, ковальський, гончарський, ткацький, кушнірський, бондарський, колісницький цех(існували там 1718 р., а найпізніше з'являється цех музик у 1765). Кількість музик було на 1765-1766 роки два, а в 1798-1800 зафіксовано вже дванадцять². Оксана Коваленко аналізує ремісничі цехи на основі податкових даних³. Музики в Полтаві віддавали податки в магістрат, а музики в Чернігові відмовилися через релігійний аргумент(хронологія тотожна). Можливо, в статті описується не цех музик, а кобзарсько-лірницький цех.

Можливо, у цех музик входили кобзарі-лірники, а потім почали відділятися від них, або вони можуть бути одним і тим же. Дисертація Підгорубного Миколи "Кобзарський рух в Україні" дійсно розрізняє музичні цехи та кобзарсько-лірницькі товариства, їхню структуру, звичаї та традиції. Щоб стати членом товариства музик, не потрібно було мати тілесне каліцтво, музики обмежувалися містом, тоді як кобзарі-лірники мандрували. Кожне товариство мало зобов'язання піклуватися про церкву, саме через грошову підтримку кобзарів-лірників церква утримувалась⁴. Те ж саме спостерігалось і у Чернігові.

² Коваленко О. Ремісничі цехи м. Полтави XVIII ст. *Краєзнавство*. 2010. № 1-2. С. 131.

³ Так само С. 130.

⁴ Підгорбунський М. Кобзарський рух в Україні (XVI-XIX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 17.00.01. Київ, 2004. 24 с.

У Чернігові козацький уряд активно захищав права музик і запобігав втручанню магістрату у їхні справи, оскільки музики утримували церкву. Відомості про каліцтва музик у джерелах відсутні. Однак, у Чернігові можна спостерігати боротьбу між магістратом і козацьким урядом щодо звільнення музик від податків. Кобзарі та лірники співали про козацькі подвиги, зокрема, лірники виконували псалми, а кобзарі співали думи, оскільки ці інструменти мали специфічне звучання. Філарет Колесса зібрав велику кількість дум, багато з яких присвячені козацьким подіям, наприклад, "Про Кішку Самійла", "Про смерть козака-бандуриста" та "Ой їхав козак та й через байрак". У Миколи Драгоманова також зібралися багато пісень, у тому числі про козацький період. Є і пісні за княжий період: «Князь Роман», «Князь Михайло», «опір ворожому нападу». М. Драгоманов кажучи про свою роботу, що назва «Історичні пісні малоруського народу» умовна, бо наділі вона отримала назву «поетична історія суспільних явищ в південній Русі». А тексти в піснях руського періоду на перші план виносять дружинників, які потім стали боярами. Козаки розуміли, що ці пісні прославляють їхню славу, подібно до скальдів у скандинавській культурі, які виконували поетичні композиції на честь своїх правителів і прославляли їхні подвиги. Кобзарі-лірники виконували аналогічну роль, у їхніх піснях персоніфіковано зображені герої, такі як Байда Вишневецький, Богдан Хмельницький, Петро Сагайдачний, Самійло Кішка та інші, які здобували перемоги.

Кобзар збирав чисельні козацькі перекази, їхні звитяжні подвиги, іноді навіть звільняв невольників із полону. Найчастіше кобзарями-лірниками ставали самі козаки⁵. Можливо через це, як пише Філарет Колесса, з'являються так багато пісень про «невільництво». Окрім того, що це було повсюдно в козацькі часи, але й тому, що кобзарі-лірники брали участь у визволенні, переживаючи тугу невольника («плач невольника»)⁶. Кобзарі могли підіймати

⁵Піщанська В. М. Репрезентація етнокультури в козацьких думах і народних піснях. *Міжнародний вісник. Культурологія. Філологія. Музикознавство*. 2016. С. 54.

⁶ Колесса Ф. Мелодії українських народних дум. Київ : Наук. думка, 1965. 75 с.

на повстання, наприклад, після гайдамаччини було страчено Василя Варченка, катування Данила Бандурка та інших кобзарів⁷.

А який козак не хотів увійти в історію, а це можна зробити через думи, балади – тому вони так опікувалися «музиками».

Використовуючи дані Ганни Доманової про привілеї(заборона вйту вимагати сплату податків) надані «музикам»

1. полковниками Тихоном Гавриленком у 1664 р,
2. Д. Многогрішним у 1665 р,
3. В. Борковським у 1677 р,
4. Я. Лизогубом у 1689 р,
5. Ю. Лизогубом у 1699 р,
6. Універсал чернігівського полковника І. Божича 1759 р⁸.

У Лубнах в 1663 році полковник Гнат Вербицький видав універсал про не стягування з музикантів податків, але обтяжував їх власними коштами піклуватися про церкву⁹. Музичний цех у Степані теж опікувався церквою - «для хвали Божої»(грати для підтримки церкви)¹⁰. Але ситуація із Черніговом не унікальна. Майже все XVIII століття тривала така ж боротьба між місцевим полковником і магістратом за підпорядкування київським музичним цехом¹¹.

Музичні цехи давали свої послуги церквам, бо виконували релігійні твори, створюючи, як мінімум, привід відвідувати церкву. Тому церкви могли ними опікуватись і вводити під свій протекторат, звільняючи від податків. Але так і робили кобзарсько-лірницькі цехи, відаючи пожертви церкві.

Також відповіддю на те, чому музичні цехи звільняються від податків пов'язано з інструментами. Найбільшу групу інструментів становлять духові(зубівка, кувиця, флюяра, трембіта, ріг, сурма, волинка, луска тощо). Духові

⁷ Жеплинський Б. М. Коротка історія кобзарства в Україні. Львів : Край, 2000. 17 с.

⁸ Доманова Г. Ремісничі цехи ранньомодерного Чернігова. 2007. С. 6.

⁹ Кузьмінський І. Універсали музичних братств та цехів Гетьманщини. 2019. С. 198.

¹⁰ Кузьмінський І., Безпалько В. Витоки та функціонування музичного цеху міста Степань у світлі нових джерел. *Острозький краєзнавчий збірник*. 2019. С. 115.

¹¹ Кузьмінський І. Універсали музичних братств та цехів Гетьманщини. 2019. С. 199.

інструменти, граючи при похованнях створювали жалобний настрій. Музичні цехи грали на урочистих церемоніях, у шинках, вечорницях, на сімейних святах тощо¹². Також у їхній репертуар входили й інструментальні п'єси танцювально-побутового характеру(зуб, гопак, метелиця, гайдук, козачок, коломийка тощо)¹³.

Важливим є, що музичні цехи почали формуватися на основі братств, які функціонували при церквах¹⁴. «Ченці не тільки опікувалися незрячими, але й учили їх доступних ремесл та мистецтв, включаючи навчання на музичних інструментах.»¹⁵. А кобзарями-лірниками ставали каліки, тож, можливо, з музичних цехів виходять кобзарсько-лірницькі.

Богдан Жеплинський вважає, що кобзарі в часи козаччини ставали незрячими через те, що кобзарі були розвідниками, а коли попадали в руки ворога, їм виколювали очі. Незрячі розселялися на хуторах або подорожували Україною, що із часом переросло в професійні об'єднання¹⁶. Але, говорячи про кобзарів-лірників, Богдан Жеплинський у своїй роботі «Коротка історія кобзарства» взагалі не розділяє музичні цехи й цехи кобзарсько-лірницькі. Через це складається враження, що в музичних цехах грали тільки на кобзі(іноді називали бандурою, про різницю кобзи й бандури нижче) та лірі. Чи що між ними різниці ніякої не існує і, говорячи про музичні цехи, ми говоримо про кобзарсько-лірницькі.

Чому тоді ми вживаємо кобзарсько-лірницькі цехи, об'єднання, братств? Можливо, через те, що це інструменти ліра та кобза є поетичним образами, переповненні символізмом української культури, національної боротьби та самотності. Вони є унікальними для української культурної спадщини.

¹² Рудчук Ю. А. Дхова музика України у XVIII-XIX століттях : автореф. дис... канд. Київ, 2001. 6 с.

¹³ Так само. – С. 7.

¹⁴ Кузьмінський І., Безпалько В. Витоки та функціонування музичного цеху міста Степань у світлі нових джерел. *Острозький краєзнавчий збірник*. 2019. С. 115.

¹⁵ Євгенєва М. Традиції кобзарсько-лірницького виконавства в Південній Волині у XX столітті. *Музична фольклористика*. 2007. С. 123.

¹⁶ Жеплинський Б. М. Коротка історія кобзарства в Україні. Львів : Край, 2000. 14 с.

Цьому поетичному образу можна завдячити Тарасу Шевченку і його збірці «Кобзар», де багато приділено уваги кобзарям та лірникам (Т. Шевченко використовує слово «старці», що є тотожним до лірників). Він відображає їхню трагічну долю, розповідає як кобзарі-лірники мандрували, співали пісні про козацьку славу. Кобзарі брали участь у повстаннях, підіймали ці повстання, несли історію на своїх струнах. Сама цитата Богдана Жеплинського показує це:

«Кобзар в народній уяві – це трибун-співець, що в часи лихоліття та суворого пригнічення народних мас, своїми полум'яними піснями та думами запалював народ на боротьбу за батьківщину, на героїські вчини, за справедливість, за правд і за волю»¹⁷.

Із цим важко спорити, бо дійсно кобзарі могли підіймати повстання, несли історію народу. Але це не відповідає на питання про різницю між музичними цехами й кобзарсько-лірницькими. Адже, як ми бачимо, Богдан Жеплинський їх не розділяє, а варто, бо різниця між ними є.

Говорячи про музичні цехи, ми не можемо назвати їх виключно лірницько-кобзарськими цехами, братствами старців. Кобзарсько-лірницькі цехи – це неоднорідна організація, вони були розкидані майже на всій Російській імперії. Щоб з'ясувати це краще, нам потрібно зафіксувати те, що кобзарсько-лірницькі цехи мають різні назви: братство, цех, товариство, гурт, ніщенська братія, возхрестна братія. Варто зазначити, що "гурт", "товариство", "братство", "цех" - це правильні назви, а "корпорація", "об'єднання" - введені дослідниками для простішої класифікації¹⁸.

О. Савчук вказує, що такий різновид назв говорить про форму братства і цеху, оскільки братство ширше значення, ніж цех. Наприклад, у м. Королевці кравці й кушніри створили «кравецьке братство». Тому він вважає, що

¹⁷ Жеплинський Б. М. Коротка історія кобзарства в Україні. Львів : Край, 2000. 17 с.

¹⁸ Кушпет В. Старцівство. Мандрівні співці-музиканти в Україні (XIX – поч. XX ст.). Київ : Темпора, 2007. 141 с.

братство було додатковою цеховою структурою або ширшим за нього¹⁹. Братства – це, насамперед, християнський інститут. Отже, діяльність лірників і кобзарів є духовним, але можливе застосування виборочних принципів цехової організації (іспити на майстерність, процес навчання, розподілення праці тощо).

І дійсно, до кобзарсько-лірницьких цехів входили не тільки кобзарі й лірники, але також були співці й жебраки. "Жебраки" представляли маргінальний елемент, "старці-стихівничі" були людьми, що читали вірші та псалми, а "старці-виконавці" були співцями, які виконували пісні в супроводі кобзи, бандури й ліри. Останні створювали професійні старцівські об'єднання. До цехів входили також жінки, і найчастіше вони були Стихівничі»²⁰.

Микола Хай розділяє кобзарсько-лірницький цех і музичний цех. Кобзарсько-лірницьке братство працювало на засадах традиційних, на духовних принципах спорідненості (козацьких і жебрацьких корпорацій із народним середовищем). Їхня основна мета не меркантильна, а релігійна, традиційне служіння своєму народові. Кобзарсько-лірницькі цехи не є міськими цехами; вони перебрали певну цехову організацію та ієрархію, проте цей рівень організації був більш усним, ніж у музичних цехів. «Тип кобзарського "професіоналізму" ґрунтувався на постулатах не міської, а так званої "щиронародної", сільської етики й естетики...»²¹.

I.2 Навчання в цехах

Варто зазначити, що кобзарсько-лірницькі цехи не були одноманітними, їхні правила могли відрізнятися залежно від місця і умов, у яких вони

¹⁹ Савчук О. О. Історико-філософські аспекти формування співоцьких корпорацій Слобідської України. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2008. № 813. С. 58–67.

²⁰ Кушпет В. Старцівство. Мандрівні співці-музиканти в Україні (XIX – поч. XX ст.). Київ : Темпора, 2007. 140 с.

²¹ Так само. – С. 87.

перебували. Вони, зазвичай, знали одне одного, але були незалежними одне від одного. Тому, коли ми говоримо про навчання в лірників чи ієрархію, ми не можемо узагальнювати, оскільки кожен цех був своєрідним і унікальним. Крім того, інформація про внутрішні справи цехів є обмеженою, оскільки етнографи, що досліджували кобзарсько-лірницькі цехи, скаржилися на їхню обережність і недовіру до чужинців, особливо тих, хто фіксував їхні діяння²².

Інформацію про цехи ми отримуємо від молодих лірників, яких вигнали із цеху, або від тих, хто самовільно взяв у руки ліру й був покараний: «Оповідання молодого лірника треба сприймати з великою обережністю: при виді дзвінкої монети, попадають деякі з них у великий запал оповідання, при чім уміють чоловіка дуже гарно надути»²³.

К. Студинський наводить декілька місць, де можна було вчитися лірницькій справі: Дроговиж (учитель Михайло Стіцький), Великі Мости (учитель Яцик Бідюк), Миколаїв біля Стрия (учитель невідомий), Тисмениця (учитель Онуфр Краснопольський) – ці школи набули найбільшої слави. Звичайно, були й інші місця. Він також наголошує, що варто розрізняти кобзарів-лірників від нищих²⁴. Лірники були значно більш моральними та грали на інструментах, виконуючи морально-етичний репертуар. Лірники набагато моральніші і вони грають на інструментах, виконуючи морально-етичний репертуар. І недостатньо просто купити ліру. Лірники завжди знали одне одного, бо вони подорожували всією Україною, тому, перетинаючись, завжди знали, хто при якому місті стоїть в цеху.

Петро Єфименко (1835 р. - 1908 р.) – український етнограф, який досліджував кобзарсько-лірницькі цехи, але називав їх «ніщенською братією» у своїй маленькій статті. Він зафіксував, як люди приймалися на навчання до цеху або ніщенської братії. Він описує головні правила, які дотримувалися

²² Кушпет В. Старцівство. Мандрівні співці-музиканти в Україні (XIX – поч. XX ст.). Київ : Темпора, 2007. 141 с.

²³ Кушпет В. Старцівство. Мандрівні співці-музиканти в Україні (XIX – поч. XX ст.). Київ : Темпора, 2007. 141 с.

²⁴ Студинський К. Лірники. Львів : Зорі, 1894. 13 с.

всіма учасниками цеху. Кожен називався "товаришем". Для вступу в цех необхідно було виконувати певні умови. Ті, хто мав право на «ніщенство» зазвичай мали фізичні недоліки. Учень ставав підопічним вже існуючого нижчого товариша і мусив сплачувати певну суму в цехову братську казну²⁵.

Але умова каліцтва не завжди обов'язкова, були лірники зі зором, наприклад як згадує Боржковський Валеріан:

«Зі відомих мені лірників я мав більше можливості спостерігати мізяківського лірника Олександра. Він особливо цікавий тим, що не осліп і має гарний зір. Потрібно зауважити, що існують, хоча як рідкісний виняток, і «видаючи» лірники, — як Семен...»²⁶.

Лірники не дуже цього схвалювали, але за певним обставин могли допускати до лірництва: служив поводитирем, був сиротою. Але якщо він не проходив екзамени, то дозволяли ходити селами близьких до його села, бо в противному випадку його б покарали. За самовільне носіння ліри винного били, а інструмент розбивали. К. Студинський ще згадує, що на Галичині більшість лірників були здорові²⁷.

Строки навчання сильно різняться. П. Єфименко зафіксував, що навчання займає 6 років, а плата з нього 60 копійок, бажаючи можу скоротити навчання, але мусить заплатити більше.²⁸ В. Борожовській фіксує, що вчитися треба 3 роки і 3 місяці, суми приблизно тотожні.²⁹ В. Гнатюк вказує, що якщо навчання бажають скоротити, то треба заплатити 20-30 злотих, але якщо навчання повне(3 роки), то платит не треба³⁰. К. Студинський зафіксував, що вчитися треба 5 років за 60 кр, а за скорочення треба заплатит 20 злр³¹. Така різниця у кількості часу навчання, швидше за все пояснюється на основі

²⁵ Єфименко П. Братства и союзы нищих. *Киевская старина*,. 1883. Т. 7, сентябрь-октябрь. С. 312–315.

²⁶ Боржковский В. Лирники. *Киевская старина*. 1889. Т. 26, № 9. С. 665–666.

²⁷ Студинський К. Лірники. Львів : Зорі, 1894. 12 с.

²⁸ Єфименко П. Братства и союзы нищих. *Киевская старина*,. 1883. Т. 7, сентябрь-октябрь. С. 312–315.

²⁹ Студинський К. Лірники. Львів : Зорі, 1894. 17 с.

³⁰ Гнатюк В. Лірники. *Етнографічний збірник*. 1896. Т. 2. С. 2.

³¹ Студинський К. Лірники. Львів : Зорі, 1894. 12 с.

ремісничих цехів. Чим менше учень у вчителя, тим більше він буде приносити йому збитку, а тому мусить платити більше, а якщо він вчиться довше, то здобуваючи якіснішу освіту, буде приносити йому більше грошей, бо як у кобзарських цехів так і в ремісничих – це безоплатна робота, а учень мусив віддавати все вчителю. Проте і зустрічається безплатне навчання: «Волошин Іван Монсей..., вчився грати на лірі у лірника Микити Прядки безплатно»³², Гаврилук Степан Данилов теж вчився безплатно в лірника Лукьяна³³ і в кожному на той час уїзді можна знайти таку тенденцію. Михайло Хай, вважає, що превалював найбільше трирічний термін навчання. Але точно встановити не можна, бо навіть після «визвілки» навчання продовжувалось, як процес вдосконалення і міг займати необмежений час³⁴.

Учитель є для учням господином. Коли «старця» задовольняють успіхи його учня, то він збирає інших «старців» і назначає екзамен. Перед екзаменом учень мусить впасти в ноги своєму вчителі й поцілувати їх два рази, а на третій раз руку³⁵. Можливо, цілунок ніг пов'язаний саме з важкою працею лірників, тому що вони дуже багато подорожували, тому такий цілунок є знак пошани до свого вчителя. Щодо цілування руки, то це пов'язано з християнською культурою, рука може символізувати благословення або духовну владу, тому такий цілунок є способом показати вчителю повагу, як посередника між небесним світом та земним. Потім учень вгощає всіх горілкою³⁶. Вгощання це цікава цехов традиція, ще з XII ст. У Паризьких цехах на пригощання витрачалися наскільки великі кошти, що вступити в цехи було мало бажаючих, у такий спосіб цехи сегрегували людей, бідним доступ до цехів був сильно обмежений. У м'ясників тільки на вино виходило 20-30 ліврів³⁷. Проте

³² Киевский Губернский Статистический комитет. Памятная книжка киевской губернии на 1904 год. Киев, 1904. 63 с.

³³ Киевский Губернский Статистический комитет. Памятная книжка киевской губернии на 1904 год. Киев, 1904. 53 с.

³⁴ Хай М.О Микола Будник і кобзарство. Львів: Астролябія, 2015. 90 с.

³⁵ Студинський К. Лірники. Львів : Зорі, 1894. 17 с.

³⁶ Боржковский В. Лирники. *Киевская старина*. 1889. Т. 26, № 9. С. 658..

³⁷ Граціанський М. Паризькі ремісничі цехи в XIII-XIV століттях. Казань, 1911. 136 с.

вгощання в кобзарсько-лірницьких цехах, особливо горілкою може мати значення вгощання за християнським обрядом, де хрещений отримує воду, таким чином символізуючи очищення, відродження та прийняття.

Потім починається екзамен. Учень мусить показати свої знання псалмів, майстерність гри на лірі, і показати рівень свого співецького таланту. Якщо екзамен був успішний, учень стає справжнім лірником і ніхто не має права розбити йому ліру, і може брати в учні бажаючих. Проходження і отримання ліри сходиться з іншою частиною України. Але на Галичині знаходимо цікавий ритуал. Після того, як учень вгостив усіх своїх старців, вони почали танцювати, танець мав назву «лебійська скакомка», вони дуже оберегали цей танець від лішніх очей, тому ніхто не міг його бачити. Закінчували свої ритуальні дієства молитвою до Бога³⁸.

Але, навіть, після навчання нові лірники не перестають спілкуватись із вчителем, на свята, найчастіше Пасху й Різдво, вони навідуються до своїх вчителів³⁹. В. Кушпет зазначає, що після того, як учень здобував право старцювати, то це право було тимчасовим, а потрібно воно для своєрідної легалізації серед інших старців, а також, щоб заробити грошей для продовження навчання⁴⁰.⁴¹ Загалом про різні обряди в кобзарсько-лірницьких цехах детально написав Володимир Кушпет, він досліджує вітально-молитовні обряди, де показує як мусили вітатися між собою члени. Містичні ритуали. Вистятні обряди – це «одклінщина» та «визвілка»⁴².

У школах Тисьмениці, Фразі, Великих Мостах учнів вчили самим виробляти ліри. Галицькі лірники мали зв'язок з іншими лірниками України.⁴³ Як ми бачимо, у деяких місцях навчання включало опанувати мистецтво

³⁸ Студинський К. Лірники. Львів : Зорі, 1894. 12 с.

³⁹ Студинський К. Лірники. Львів : Зорі, 1894. 19 с.

⁴⁰ Кушпет В. Обряди та ритуальні дієства у старцівському середовищі. *Народна творчість та етнографія*. 2007. № 3/4. С. 40–47.

⁴¹ Студинський К. Лірники. Львів : Зорі, 1894. 22 с.

⁴² Кушпет В. Обряди та ритуальні дієства у старцівському середовищі. *Народна творчість та етнографія*. 2007. № 3/4. С. 40–47.

⁴³ Так само. – С. 90.

виготовлення ліри. Тому не можна стверджувати, що лірниками могли ставити тільки сліпці, чи люди з іншими каліцтвами.

Варто розуміти як виготовлялася ліра. Раніше виготовляли корпус інструменти із цілого шматка дерева, будь-то ліри чи кобза, це називали ціловидовбана, або довбанка. Рубання дров потребує багато фізичних ресурсів для здорової людини, не говорячи про людину з каліцтвом, чи сліпу, але якщо дрова можна рубати хаотично, то видовбувати корпус для ліри потребує не аби якої майстерності, корпус має бути тоненьким, щоб ліра, перше, давала гарний звук, друге, щоб ліра була легенькою, бо шлях лірників був довгий. Я вже не говорю про виготовлення колеса, деки, кобилки, клавіатури тощо. Це була кропітка й майже ювелірна робота. Тому лірники не завжди могли бути каліками чи сліпцями. Швидше за все старці приймали майстрів до себе, аби ті виготовляли для них інструменти, купуючи час від часу, або ремонтуючи. А із часом самі майстри стали лірниками й почали вчити своєму ремеслу виготовлення інших, бо сліпцю чи каліці це не могло бути під силу.

Але майстри могли бути й незалежними, вони могли працювати, виготовляючи різні інструменти, не тільки кобзи чи бандури, а могли виготовляти торбан, бандуру, гуслі тощо, а для лірників робили скидки, бо лірники мали славу провісників божих. Але все-таки найчастіше лірники купували ліру, як пише Володимр Гнатюк: «Що до ліри, то залежить від згоди: або новому лірникові майстер дає свою ліру, або він собі купує. Добра ліра коштує 4 — 5 зл.; зла 2 зл. а навіть 1.50 зл. Ліру дають робити столяреві, а щоби знав як робити, дають єму „абрис“ і він зробить.»⁴⁴.

Найганебнішим покарання є «обрізання торби», тим самим обрядом винувий лишається права на «ніщенство». Якщо учень покидав вчителя і йшов у вольність, то його швидко знаходили і знищували його інструмент. Також більше учень не міг стати під протекторат жодного лірника, а лірник, який взяв його, швидше за все, теж карався або йому просто повідомляли про учня, і той

⁴⁴ Гнатюк В. Лірники. *Етнографічний збірник*. 1896. Т. 2. С. 6.

його виганяв. Власне, такі покарання дещо схожі на покарання в ремісничих цехах. Це ми знаходимо у В. Кушпета, і в В. Гнатюка, і в К. Студинського.

Загалом, навчання в різних цехах не сильно відрізнялося. Навчання могло відрізнятися тільки залежно від інструмента, яким хоче оволодіти учнем, оскільки грати на бандурі чи кобзі потребує набагато більше часу, ніж на лірі⁴⁵.

1.3 Ієрархічна структура

Очевидно, що найнижчий у ієрархічній структурі був учень, безправний об'єкт, що належав своєму учителю. Але, як ми знаємо, кобзарів-лірників ще називали жебраками, навіть між жебраків була своя ієрархія в соціальному житті людей. Перша категорія – «жебраки», які ніякого стосунку не мають до кобзарів-лірників. Це в основному люди з доволі сумнівним минулим або ті, кого спіткало нещастя, вони просто випрошували в людей милостиню. Їх дуже не любили, постійний бруд, жахливий запах, деструктивна поведінка, яка нічого, окрім огиди, в людей не викликала.

Деякі лірники, яким забороняли займатись лірництвом, нерідко ставали цими жебраками, які можуть тільки просити милостиню⁴⁶.

Інша категорія – це «стихівничі». Вони вже були більш поважними, бо мали релігійну складову, але не грали на музичних інструментах.

Третя група це – «Старці-виконавці», вони схожі на «стихівничих», але вже вміла грати на інструментах і супроводжувати релігійні тексти або думи музикою. Саме таке уміння допомогло їм стати наголову вище за інше жебракування, морально-етично вони перемагали інших. Ймовірно, це відбувалося через глибокі переживання, які музика викликала, або через релігійний досвід.

⁴⁵ Кушпет В. Старцівство. Мандрівні співці-музиканти в Україні (XIX – поч. XX ст.). Київ : Темпора, 2007. 182 с.

⁴⁶ Так само. – С. 133.

Значення звуку і його вплив на наш мозок – це сьогодні є одним із найцікавіших тем дослідження. Високі ноти впливають на духовну складову людини, у християнстві переважно створюють високі ноти⁴⁷. Також створювалося враження, що ти не просто платиш, а платиш за роботу, умовно можемо порівняти із сучасними музикантами, нам буде набагато приємніше дати п'ятдесят гривень музиці, ніж дати п'ятдесят гривень бездіяльній людині.

Найкраще ієрархічну структуру кобзарсько-лірницьких цехів дослідив Кашпет, він виділяє такі:

«1. Голова, цехмайстер; 2. Старцівська старшина, панотці; 3. Братчики з дозволом ходок «на всі чотири сторони»; 4. Братчики з дозволом ходок в «одно-двох уєздах»; 5. Учні, які не мали права, а тільки обов'язки перед учителем.»⁴⁸.

Про вибрання голови нажалі інформації немає, але, з огляду на серйозне ставлення до християнських чеснот і традицій лірників, ця людина мусила мати неабиякий морально-етичний авторитет серед лірників. Цехмайстер підтримував зв'язки з іншими цехами, координував діяльність братчиків, якщо проблема не є серйозною, то вирішував сам⁴⁹.

Панотці – були найвпливовішою гілкою в ієрархії, вони виконували й судову, і виконавчу роль, вона складалася з найуспішних кобзарів-лірників, які пройшли всі інстанції братії. Вони збирали «старшинську раду», де вирішували абсолютно всі питання пов'язані з їхніми інтересами.

«Братчики з дозволом старцювання «на всі чотири сторони», це право на вільну діяльність. Отримували це право на зібранні панотців.

«Братчики з дозволом старцювання в одному чи двох повітах» - після закінчення навчання дозволялось в окремих повітах працювати, щоб заробити гроші для подальшого розвитку в ієрархії.

⁴⁷ Кувичка С. О. Види релігійних символів. *Грані*. 2001. № 4. С. 84.

⁴⁸ Кушпет В. Старцівство. Мандрівні співці-музиканти в Україні (XIX – поч. XX ст.). Київ: Темпора, 2007. 145 с.

⁴⁹ Підгорбунський М. КОБЗАРСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНІ (XVI–XIX ст.): дис. ... канд. іст. наук: 17.00.01. Київ, 2004. 12 с.

У деяких цехах назначався лірник вїйт, який мав слідкувати за порядком між учнями і у разі чого виносити кару, але це зустрічається тільки на Галичині⁵⁰.

Ми бачимо, що існувала чітка й контрольована ієрархічна структура. Кожен із цеху відповідав за управління і координацією його учасника, що створювало спланованість, узгодженість та безпеку для них. З огляду на те, що вони ведуть постійно динамічне життя – така форма їхньої організації є дійсно унікальною. Залежно від ситуації могли утворюватися нові обов'язки.

1.3.1 Поводир як ланка ієрархічної структури та мотивація подорожі

Поводирі – це хлопчики, яких наймали старці, аби ті їх супроводжували в далеких походах. це хлопчики, яких наймали старці для супроводу в далеких походах. Чи можемо ми включити їх до складу кобзарсько-лірницького цеху та їх ієрархічної структури?. Володимир Кушпет стверджує, що поводир-учень є міфом, і незрячих поводитирів не могло бути. Він покликається на те, що поводир був просто найманим робітником із конкретними обов'язками⁵¹.

Незрозуміло, чому Володимир Кушпет називає це міфами, єдиний його аргумент, що поводир – це найманий робітник. Проте є джерела, які стверджують, що це не так. Наприклад, поводитирем у кобзаря Пархоменка був сліпий хлопець⁵². В. Борожовський самотійно вів діалог з одним із лірників – Олександром. Останній розповідав у скількох лірниках він був поводитирем, і коли почав сам кобзарювати, то ходив із сліпим поводитирем⁵³. Поводирі нерідко ставали самі учням, вони могли ними стати, якщо лірник не платив своєму

⁵⁰ Студинський К. Лірники. Львів : Зорі, 1894. 18 с.

⁵¹ Кушпет В. Старцівство. Мандрівні співці-музиканти в Україні (XIX – поч. XX ст.). Київ: Темпора, 2007. 150 с.

⁵² Єсипок В. М. Родина Пархоменків як представник Чернігівської школи українського кобзарства. *Молодий вчений*. 2018. № 2. С. 121.

⁵³ Боржковский В. Лирники. *Киевская старина*. 1889. Т. 26, № 9. С. 665–666.

поводирів, а натомість вчив його грати, співати тощо. Наведемо для підтвердження таку цитату: «Пройшовши науку в Пархоменка, усі його поводитирі стали хорошими музикантами»⁵⁴. Можна вважати, що поводитир міг бути учнем, але учнем з іншими завданнями й обов'язками. У «пам'ятній книзі Київської губернії за 1904 рік», куди записували кобзарів-лірників. Був лірник Притула Павел Афанасьєв і ми знаходимо такі данні: «Притула Павел Афанасьєв навчився грати на лірі у Філіпа Харченка на умовах бути в нього поводитирем»⁵⁵.

Ще Володимир Кушпет стверджує, що поводитирів не допускали, то таємних ритуалів кобзарів-лірників⁵⁶. Але учень не міг допускатися до таємних ритуалів, якщо він не проходив процес ініціації – перехід від учня в майстра. Знову ж таки, ми знаємо, що кобзарсько-лірницькі цехи, об'єднання, братства тощо – не є однорідними, кожен лірник був автономний і міг сам вирішувати свої питання, включаючи кого наймати, на яких умовах тощо. Проте однозначно ми не можемо виключати поводитирів з ієрархічної структури кобзарів-лірників.

Я думаю, що варто зазначити які причини будили хлопчиків чи дівчат зриватися зі своїх повсякденних місць і йти на «дорогу». Для них це теж не було безпечно, вважайте, що поводитир, найчастіше років 11-12, відповідав за безпорадного лірника й міг попадати в небезпечні ситуації, але безпеку давала слава лірника-кобзаря, їх поважали й боялися, все-таки провісники божі.

Звичайно, мотивація, про яку пише Володимир Кушпет, що вони у такий спосіб заробляли гроші, а потім повертаючись ставали до свого діла⁵⁷, є обмеженою, бо якщо хлопчик із повної сім'ї(не сирота чи каліка), то роботи

⁵⁴ Єсіпок В. М. Родина Пархоменків як представник Чернігівської школи українського кобзарства. *Молодий вчений*. 2018. № 2. С. 122.

⁵⁵ Киевский Губернский Статистический комитет. Памятная книжка Киевской губернии на 1904 год. Киев, 1904. 54 с.

⁵⁶ Кушпет В. Старцівство. Мандрівні співці-музиканти в Україні (XIX – поч. XX ст.). Київ: Темпора, 2007. 150 с.

⁵⁷ Кушпет В. Старцівство. Мандрівні співці-музиканти в Україні (XIX – поч. XX ст.). Київ: Темпора, 2007. 190 с.

для нього було вдосталь. Він із самого малечку залучався до повсякденної праці, пас телят, овець, свиней, загалом допомагав з господарством. Найчастіше для таких дітей майбутнє було в хліборобській професії, батько з малого віку брав сина на поле, показував як сіяти, вправлятися з конем – передав традиції, щоб дитина могла вижити⁵⁸. Тому мотивації, окрім додаткові, варто шукати в уявленнях тогочасних дітей.

Найкраще про це розповідає роман "Звичайник" Лілії Мусіхіної, проте ми мусимо підходити до художньої літератури з усвідомленням її умовностей. У статті Оксани Денисюк "Міфологеми кобзарсько-лірницької традиції в романі Л. Мусіхіної "Звичайник" як виховний простір" чудово розкривається мотивація молодих людей для подорожей із лірниками. Для хлопчика дорога означала свободу, а похід із лірником чи кобзарем - це була школа життя. У подорожах кобзарі-лірники розповідали все, що знали про світ, людей, пісні та музику, яку грали чи навчали грати⁵⁹.

Отже, мотивація може бути й егоїстичною - втеча від побутових турбот. Проте, мені здається, що це також пов'язано з паломництвом дитини, паломництвом до "Єрусалиму", де вона відкриває для себе містичний світ, тернистий шлях, сповнений випробуваннями та спокусами. Це схоже на Вергілія (лірника) і Данте (поводир), де поводитир веде лірника фізичним шляхом, а лірник - релігійним. Можна продовжувати патетику довго, але уява дитини, її свідомість завжди переповнені містичними символами, які одночасно лякають і ваблять.

I.4. Лебійська мова

⁵⁸Федяєва В. Практика виховання дітей в українській селянській родині XIX століття. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2011. № 39(2). С. 250–256.

⁵⁹ Денисюк О. Образ кобзаря в романі «Звичайник» Л. Мусіхіної: традиція та літературне бачення. *Philological review*. 2016. № 1. URL: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2016.138075> (дата звернення: 20.05.2023).

Лебійська мова(від лебій – дід) – це потаємна мова кобзарів-лірників, яка виконувала функцію потаємного спілкування, щоб запобігти розсекреченню їхньої діяльності. Лебійська мова виконувала розпізнавальну та конспіративну функцію, вони її використовували не тільки в побуті, але й у контактах із владою⁶⁰. Кожен учень, який вступав на навчання, мусив її знати. Навіть хлопчиків поводитирів навчали, але лише кільком слів. Вона називалася «лебійською», «лобурською», «либіською», «люцька», «старцівська»⁶¹. На Галичині називалась лепетинською⁶².

Про походження лебійської мови точилися багато дискусій, висувалося безліч гіпотез. Одна з найпопулярніших, що лебійська мова була створена на основі грецької, і десь там грецький слід⁶³. І дійсно можна побачити схожість декількох слів, наприклад давньогрецькою сіль – «гальс», а лебійською «галусть», спати – «кімати», малий – «міркий» тощо⁶⁴. По-перше, православна віра є грецькою. По-друге, приклади з грецькими словами не є аргументом, що ця мова сформована на її основі чи її створив «грек». Бо мови завжди запозичують слова, обмінюються, завжди відбуваються семантичні зрушення. По-третє, у лебійській мові можна знайти багато іншомовних запозичень. В. Шкарпет, аналізуючи дослідників лебійської мови, вказує, що вона формувалася за законами української мови, що вказує на її «автохтонне» походження⁶⁵. По-четверте, Євген Редько у своїй роботі «Нові знадоби до українського арго(слобожанська “сліпецька мова”）」 досліджує різницю між різними лексемами арго кобзарів-лірників, що вказує на різні впливи⁶⁶.

⁶⁰ Хай М.О Микола Будник і кобзарство. Львів: Астролябія, 2015. 89 С.

⁶¹ Кушпет В. Старцівство. Мандрівні співці-музиканти в Україні (XIX – поч. XX ст.). Київ: Темпора, 2007. 167-168 С.

⁶² Студинський К. Лірники. Львів : Зорі, 1894. 10-21 С.

⁶³ Кушпет В. Старцівство. Мандрівні співці-музиканти в Україні (XIX – поч. XX ст.). Київ: Темпора, 2007. 172 С.

⁶⁴ Студинський К. Лірники. Львів : Зорі, 1894. 10-21 С.

⁶⁵ Кушпет В. Старцівство. Мандрівні співці-музиканти в Україні (XIX – поч. XX ст.). Київ: Темпора, 2007. 173 С.

⁶⁶ Редько Є. Нові знадоби до українського арго (слобожанська “сліпецька мова”). *Збірник Харківського історико-філологічного товариства*. 2019. С. 99–108.

Гіпотезу з походженням мови від якомусь «Гомера», а не від власного створення, пов'язане зі ставленням до тогочасних українців, бо не могла якась там Острозька академія, Могилянський колегіум породити скількох наслідувачів цієї мови, і вагалячись її створити. Себто «малорос» ні на що неспроможний⁶⁷. Ми остаточно не можемо встановити точне походження такого явища як лебійська мова, але сподіваюсь у майбутньому на це питання буде надана відповідь.

Кирило Студинський вказує на схожість лебійської мови на мову шаповалів та офенів. Таку схожість він пов'язує зі зв'язками кобзарів-лірників з офенями й шаповалами⁶⁸. Але, що офені, що шаповали займались сумнівною діяльністю – обманом і грабіжництвом. Чи можемо ми говорити про якісь зв'язки між ними? Навряд чи. Як ми знаємо, лірників дуже поважали й могли боятися, будь-які зносини з бандицькою «громадою» аж ніяк не покращувало відношення до лірників. Схожість між ними досі не пояснена. Для дослідження варто використати зібрані словники лебійської мови, офенської та мови шаповалів (В. І Даль «Словник офенської мови» та «Російсько-офенський словник», «Словник таємної мови українських лірників та шаповалів»⁶⁹, Словник Кирила Студинського⁷⁰, Володимир Гантюк «Лірники»⁷¹ тощо).

Микола Хай стверджує, що різниця полягала в «номені» кобзарів-лірників, яка веде свою традицію з православної, католицької церков і козацької традиції, які виконували функції захисту не братства, а конкретного індивіду. Це був набагато вищий духовний елемент, ніж меркантильний кримінал інших

⁶⁷ Кушпет В. Старцівство. Мандрівні співці-музиканти в Україні (XIX – поч. XX ст.). Київ: Темпора, 2007. 172 С.

⁶⁸ Студинський К. Лірники. Львів : Зорі, 1894. 22-24 С.

⁶⁹ Словник таємної мови українських лірників та шаповалів. Ізборник, 2006. URL: <http://litopys.org.ua/rizne/lirn.htm> (дата звернення: 20.05.2023).

⁷⁰ Студинський К. Лірники. Львів : Зорі, 1894. 27-56 с.

⁷¹ Гантюк В. Лірники. *Етнографічний збірник*. 1896. Т. 2.

груп(М. Хай класифікує лебійську мову як арго, а жаргон відносить до бандитських угруповань).⁷²

I.4.1 Арго чи жаргон

Етнографічні дослідники, знайомлячись із побутом лірників і дізнаючись про їхню мову, класифікували як арго. Арго й жаргон є проблематичними в питаннях термінології. І не існує одностайності щодо цих понять. Визначення арго чи жаргон можна тільки за одностайності в розумінні їх значень.

Але чому найпоширеніше саме класифікація «арго» для лебійської мови? Арго" почали вживати на території російської імперії в XIX столітті. Саме в цей період воно попадає в мову в значенні "грабіжницької" мови. Але в російську науку воно входить тільки в XX столітті (10-ті – 30-ті роки).⁷³ Можна сказати, що наші етнографи дізналися про "арго" раніше. Уперше слово "арго" зафіксував Олівер Шеро в 1630 році, і саме тоді воно мало значення "жебракства" і використовувалося для найменування роду занять грабіжників, жебраків, нижчих⁷⁴. Друге значення наближає нас до кобзарів-лірників саме через їх рід занять, важко назвати кобзарів-лірників нищим або жебраками, оскільки вони мали свої будинки. Вони бували в них тільки на Різдво і Великдень, але вони відділяли себе від жебраків, які просто випрошують. Однак кобзарі-лірники були закритою спільнотою, і тому було важко зрозуміти, що вони про себе говорять.

Жаргон теж проникає в російську імперію в XIX ст. Запозичений із французької мови. Жаргони виникають у групах об'єднаних спільністю

⁷² Хай М.О Микола Будник і кобзарство. Львів: Астролябія, 2015. 89-90 с.

⁷³ Руденко М. Ю. Арго, жаргон і сленг у європейському й амереканському мовознавстві: історія і сучасний стан дослідження. Слов'янськ, 2019. 128 с. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/2048/1/dis_Rudenko%20M.%20Ju..pdf (дата звернення: 20.05.2023).

⁷⁴ Так само. – С. 129

інтересів, довгим перебування в якомусь середовищі. Жаргон також означав «таємна мова», себто був синонімом арго⁷⁵. Його етимологія теж є не одностайною.

Можливо якщо скористуватись академічним тлумачним словником, нам вдасться з'ясувати різницю:

- «Жаргон – 1. Мова якоїсь соціальної чи професійної групи, що відрізняється від загальнонародної наявністю специфічних слів і виразів, властивих цій групі. 2. Умовна, штучна говірка, зрозуміла лише в певному середовищі; арго.
- Арго - Умовна говірка якого-небудь соціального середовища (групи, гуртка і т. п.). в якій є специфічні слова й вислови, незрозумілі для сторонніх; жаргон.»⁷⁶

Ми бачимо, що в словнику жаргон є тим самим що і арго.

Звернемось до роботи Мозгового «Таємна мова українських лірників: жаргон чи арго?». Автор у своїй роботі намагається довести, що лебійська мова була жаргоном, а не арго. Для цього він вводить визначення, які мають допомогти:

- «Жаргон (від фр. jargon) – мовлення соціальної чи професійної групи, яке відрізняється від загальновідомої мови особливим складом слів і висловів.
- Арго (від фр. argot) – мовлення певних замкнених груп, які створюються з метою мовного відокремлення. Це здебільшого спеціально засвоєна загальновідома лексика.»⁷⁷.

Автор вказує, що арго приховує предмет комунікації, є засобом відокремлення від суспільства. Саме відокремлення від суспільства, на

⁷⁵ Так само. – С. 129

⁷⁶ Словник української мови. *Тлумачні словники української мови*. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 20.05.2023).

⁷⁷ Мозговий В., Вергазова Л., Вергазова А. Таємна мова українських лірників: жаргон чи арго?. *Культура народів Причорномор'я*. 2007. С. 49. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/55134/1-Mozgoviy.pdf?sequence=1> (дата звернення: 20.05.2023).

думку автора, не є характерним для кобзарів-лірників, бо вони не могли існувати поза ним. Ну й також, що аргі властивий злочинному світі, яким лірники аж ніяк не могли бути⁷⁸. Загалом віднесення лебійської мови до жаргону чи аргі, потребує серйозний лінгвістичних процесів у сторону нормалізації термінології.

Також автор зазначає, що жаргону властиве фамільярне спілкування, яке можна прогледіти в лебійській мові із замінами слів та добавлянням суфіксу «к»(нишпорити – «нишпорка»), що, на думку автора, є властивим для жартівливого спілкування⁷⁹. Мені важко прокоментувати наскільки жартівливим були лірники. Але з огляду на те, що свою лебійську мову кобзарі-лірники використовували при чужих людях, які не мали знати їх таємниць, і тримали ланку божих посланців, поважних людей, то створювати свою «мову» з елементами фамільярності є дивним. Наприклад, Крили Студинський записав лірницьку пісню лебійською мовою:

«Коби мені кумса сяна,
А до кумси ще тирині,
І бутельбух вовчану,
Каравона чорнобрива»

Переклад:

«Коби мені хлібець святий
А до хліба трошки сира
А до сира шклянка пива
І дівчина чорнобрива»⁸⁰.

Весела лірницька пісня, але ця пісня трималася в суворій таємниці. Кобзарі-лірники, коли її грали, дуже уважно перевіряли, чи ніхто їх не чує.

⁷⁸ Так само. – С. 50.

⁷⁹ Мозговий В., Вергазова Л., Вергазова А. Таємна мова українських лірників: жаргон чи аргі?. *Культура народів Причорномор'я*. 2007. С. 50.
URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/55134/18-Mozgoviy.pdf?sequence=1> (дата звернення: 20.05.2023).

⁸⁰ Студинський К. Лірники. Львів : Зорі, 1894. 22 с.

З'являється питання, чому кобзарі-лірники так боялися співати цю пісню біля сторонніх, якщо ніхто її не розумів? Я думаю, що кобзарі-лірники настільки опікувалися своїм становищем в очах людей, що навіть найменший прояв чогось легковажного, смішного є ганебним. Тому навряд чи їхня мова є жаргоном (якщо включати в жаргон фамільярність), бо, повторююся, вони розмовляли нею при сторонніх.

РОЗДІЛ II. ЗНИЩЕННЯ ЛІРНИЦТВА І ПЕРЕФОРМАТУВАННЯ КОБЗАРСТВА РАДЯНСЬКОЮ ВЛАДОЮ.

II.1 Чи було відродження кобзарів-лірників діяльності в період 1917-1922

Кость Черемський стверджує, що під час української революції відроджуються кобзарська діяльність⁸¹. Але щоб щось відродити, потрібно, щоб це занепало. Кобзарі-лірники нікуди не зникли через поліцейські переслідування царською владою; вони просто обережно проводили свою діяльність (у відповідь на такі переслідування вони вигадали механізми, властивий закритим групам). З падінням царської влади кобзарі-лірники почали виходити з умовного підпілля. Вони перестали боятися і спокійно співали свої думи й канти будь-де, навіть у містах.

Тільки єдина зміна, яка відбулася, полягає в тому, що до кобзарів зверталася велика увага тогочасної інтелігенції. Були створені аматорські об'єднання бандуристів, а під час Гетьманату з'явилася «Перша художня капела кобзарів». Також, в 1910 році була створена Менська капела бандуристів. Однак, якщо подивитися на фотографії цих капел, то там не зустрінемо кобзарів, але будуть зображені бандури та торбани (Додаток №1). Торбан іноді

⁸¹ Черемський К. Повернення традиції. З історії нищення кобзарства. Харків : Центр Леся Курбаса, 1999. 19 с.

називають «панською бандурою», але М. Хай та В. Кушпет висловлюють свої сумніви: «...вважаємо тенденцію притуляти цей зовсім не властивий кобзарству інструмент до власне "кобзарської традиції" невинуватою і недоречною, ба навіть до певної міри профанаторською»⁸².

Звичайно, кобзар - це не лише гра на кобзі, кобзарство - це вид діяльності, і кобзарем можна було називати будь-кого, незалежно від інструменту. Варто зазначити, що кобзу й бандуру дуже часто плутають, навіть Філарет Колесса називає кобзу Остапа Вересая бандурою. Щоб орієнтуватися, потрібно звернути увагу на кількість підструнників - у бандури їх більше, а в кобзи менше.

Капели були створені для виконання академічної музики на сцені та виступів із попередньою підготовкою. Однак, суть капелі не відповідала діяльності кобзарів-лірників, оскільки тодішнє "кобзарство" перетворювалося на сценічне мистецтво. Вони, звичайно, брали до уваги думи та традиції виготовлення інструментів від старих кобзарів, але відкидали духовну складову кобзарства.

Якщо говорити про кобзарство, включаючи сюди капели бандуристів, можна говорити про іншу музику, але кобзарство має набагато ширше значення і не обмежується лише "красивою" сценічною грою на бандурі.

Тому не зовсім зрозуміло, чи це було відродження і що саме відроджувалося, радше відбувалися радикальні зміни.

II.2 Роль кобзарів-лірників у національно визвольних змаганнях

Коли П. Течина пише: "Гей, вдарте в струни кобзарі, / Натхніть серця піснями! / Вкраїнські прапори вгорі, / Мов сонце над степами...", він говорить про те, що кобзарі вільні й можуть без страху грати, бо П. Течина розумів важливість репертуару кобзарів. Особливо думи були дуже потрібні під час побудови держави для національного піднесення.

⁸² Хай М.О Микола Будник і кобзарство. Львів: Астролябія, 2015. 139 с.

Як ми знаємо, українська держава в різних своїх "іпостасях" (УНР, Гетьманат, Директорія) мала номінальну владу на багатьох територіях. У той час люди не сильно орієнтувались у політичних площинах. Тому кобзарі-лірники мали пробудити цю національну пам'ять, зокрема, у великих містах. Можна сказати, що їм це не безуспішно вдалося, але кобзарі-лірники не були однорідними у своїх поглядах. Гра кобзарів підіймала бойових дух, тому їх могли використовувати, як агітаторів, наприклад, відома фотографія, де кобзар грає січовим стрільцем в Києві на вулиці Львівській(Додаток №2). Але не всі кобзарі бачили майбутнє України саме так.

У червону армію вступали також кобзарі. Їхнє завдання полягала в агітації серед селян, оскільки радянська влада розуміла великий вплив, який кобзарі-лірники мали серед сільського населення. Нерідко їх вербували насильно. Загалом, радянська влада майстерно використовувала пропагандистський матеріал, і кобзарі-лірники не були винятком. Дехто з них піддавався пропаганді. Наприклад, кобзар Федір Кушнерик агітував селян і організовував зв'язок із більшовицькими підпільниками. Іван Кучурга-Кучеренко був учасником агітаційної бригади Червоної Армії. Іван Запорожченко був діяч більшовицьких партизан і також займався агітаційною роботою. Було й багато інших кобзарів-лірників, про яких нам не відомо багато деталей⁸³.

У загонах Української народної республіки діяв Антон Митяй, він і був одним з ініціаторів повстання в с. Медведин. Також Петро Скидан – грав для загонів Запорозької дивізії, Йосип Гливкий – діяв у Гайдамацьких загонах слобідського коша⁸⁴.

Нерідко кобзарі супроводжували отаманів, бо розділяли їхні погляди, або ж відчували вільний дух козацтва, про який так часто співали⁸⁵.

⁸³ Черемський К. Повернення традиції. З історії нищення кобзарства. Харків : Центр Леся Курбаса, 1999. 26 с.

⁸⁴ Жеплинський Б. М. Коротка історія кобзарства в Україні. Львів : Край, 2000. 27 с.

⁸⁵ Черемський К. Повернення традиції. З історії нищення кобзарства. Харків : Центр Леся Курбаса, 1999. 27 с.

Такий політичний плюралізм серед кобзарів свідчить про їхнє ідейне розрізнення. Ми не можемо розглядати їх, як одну організацію з єдиною політичною орієнтацією. Плюралізм негативно вплинув не лише на подальшу долю української державності, але також мав негативні наслідки для самих кобзарів-лірників.

Як тільки радянська влада закріплювалася на захоплених місцях, вона починала терор і, насамперед, вони намагалися знищувати ідеологічні рубежі спротиву, а таким були й кобзарі. Їх заставляли створювати нові думи, у яких прославлялися більшовицькі діячі («Пісня про Щорса», «Хто ж той сокіл, товариші», «Батько Ленін» і.т.д)⁸⁶. Багатьох кобзарів-лірників вбивали, оскільки більшовики розуміли, що кобзар-лірник, який не підпорядковується їм у місті, становить велику небезпеку, яка може спровокувати повстання проти них. Тому їх звинувачували в "державній зраді" через агітацію проти нової влади, а на місцях були введені декрети й постанови, які давали змогу розправлятися з ними⁸⁷.

Але радянська влада і прагматично дивилася на кобзарів-лірників, бо їхня діяльність дозволяла прославляти «червоні» ідеали, аби лояльність серед населення зростала, бо кобзар це авторитетний діяч. Саме таку функцію мали виконувати кобзарі.

II.3 Знищення кобзарства і лірництва та спроба їх переформатування

Загалом ситуація складається доволі дивно. Ми бачимо, що діяльність капели бандуристів на чолі з Василем Ємцем триває. У 1921 році вони отримують першу рецензію під час радянської влади, а в 1925 році стають «Першою українською капелою кобзарів»⁸⁸.

⁸⁶ Так само. – С. 28 с.

⁸⁷ Так само. – С. 29.

⁸⁸ Жеплинський Б. М. Коротка історія кобзарства в Україні. Львів : Край, 2000. 29 С

Ймовірно, це було результатом "українізації", спрямованої на підтримання української культурної діяльності з боку влади. Однак, з іншого боку, така легалізація мала на меті ліквідацію кобзарства, як вільної, "подорожуючої" діяльності та заміну її керованою структурою, такою як капела чи інші об'єднання. Репресії проти всіх кобзарів-лірників вимагали значних ресурсів, і радянська влада ще не мала стійкого положення на цих територіях. Відкрите знищення кобзарів-лірників могло спровокувати повстання, зокрема, серед селянства, яке перебувало у складному становищі.

Радянська влада намагалася дискредитувати кобзарів, вказуючи на їхню деструктивну діяльність, називаючи їх колаборантами, а за це розстріл чи заслання⁸⁹. Себто задача була показати, що одні з винних цього насилля, голоду та інших нещасть були кобзарі-лірники, яких вони так поважали, а це мало спричинити втрату кобзарями їхнього авторитету, а в результаті до зникнення такого явища, замінюючи його на ансамблі й капели. Але це не дало бажаного результату.

Тому в 30-х роках ХХ століття була запущена пропагандистська кампанія, щоб дискредитувати та знецінити кобзарство-лірництво. Були прийняті постанови, такі як "Про заборону жебрацтва", "Про обов'язкову реєстрацію музичних інструментів у відділах міліції та НКВС", "Про затвердження репертуару в установах НКО»⁹⁰.

Я би хотів виділити саме постанову "про затвердження репертуару", оскільки це була одна з найболючіших місць радянської влади. Саме воно заставило так ненависно кидатися на кобзарів.

Згадаймо фільм "Поводир" (2014 року, режисер Олесь Санін), де роль одного кобзаря грає Тарас Компаніченко. Коли він перебуває на прослуховуванні, у нього просять заспівати якусь веселішу пісню, і він серед НКВС починає співати українську народну пісню "Гречаники" з таким

⁸⁹ Черемський К. Повернення традиції. З історії нищення кобзарства. Харків : Центр Леся Курбаса, 1999. 28-29 с.

⁹⁰ Герей В. Розстріляний з'їзд кобзарів:забута трагедія. *НА СКРИЖАЛЯХ*. URL: http://na-skrizhalyah.blogspot.com/2016/11/blog-post_9.html (дата звернення: 20.05.2023).

текстом: "Нема хліба, нема сала, усе комунія забрала, ні корови, ні свині, тільки Сталін на стіні!". Цей момент фільму вказує на те, що кобзарі-лірники співали все, що їм заманеться, репертуар не мав обмежень, а радянська влада не могла цього контролювати.

Ще одна небезпека полягала в тому, що кобзарі-лірники, як люди, подорожуючи, приносили разом зі своїми піснями не лише ностальгію, а й новини. Їх завжди радо приймали, аби послухати про те, що відбувається в інших частинах країни. Можливо, саме через це, під час Голодомору, люди, дізнавшись новини з усіх віддалених куточків, розуміли, що допомоги не буде і здійснювали безнадійні повстання, намагаючись вижити. Про це свідчать багато протоколів міліції, у яких ув'язнювали за підбурювання⁹¹. Та й кобзарі-лірники теж помирали від того страшного голоду. Б. Ткаченко у 60-х роках знайшов ліру, що належала старцю, який помер під церквою в часи голодомору⁹².

Немало зусиль доклали і преса, і наша інтелігенція. Юрій Смолич говорив: "Кобза заховує в собі повну небезпеку, бо надто міцно зв'язана з націоналістичними елементами української культури, з романтикою козацькою і Січі Запорозької. Це минуле кобзарі намагалися неодмінно воскресити. На кобзу тисне середньовічний хлам жупана й шароварів". Микола Хвильовий висловлювався про "вибивання колом закобзареної психіки народу".⁹³

Але найбільш виразно відзначився Микола Бажан у своїй історичній поемі «Сліпці», де відчувається запал ненависті до кобзарства й лірництва. Я вважаю, що коли він це писав, слюна із рота летіла від злоби. Я вибрав кілька «найцікавіших» витримок із його поеми, що демонструють цю злобу: «Що блює, ремига і ковта. / Волоцюгам сліпим, крім рота, / Нічого не треба.», «Я в

⁹¹ Демчук О. Кобзарство – унікальне явище культурної спадщини України. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. 2022. № 1(33). С. 34. URL: <http://e-apsnim.bsmu.edu.ua/article/view/263635> (дата звернення: 20.05.2023).

⁹² Ткаченко Б. Про гоніння на кобзарів. *Злочин* / ред. П. Кардаш. Київ, 2003. С. 188–189.

⁹³ Черемський К. Повернення традиції. З історії нищення кобзарства. Харків : Центр Леся Курбаса, 1999. С. 148.

очі заглянув сліпцю — ненажері., «Лебійська засмерджена ноша», «Помреш, як собака, як вигнаний зайда.»⁹⁴. Загалом, уся його «поема» пронизана ненавистю. Хоча вона жахлива своїм змістом, вона заслуговує нашої уваги, оскільки розкриває не тільки погляд Миколи Бажана, але і всієї радянської влади.

Саме за допомогою ненависної пропаганди, зокрема, з боку української інтелігенції, було спрямовано на знецінення кобзарів-лірників у очах населення. Голодомор мав за мету не лише придушити український супротив, але і знищити українську пам'ять, через яку цей супротив міг існувати (включаючи кобзарів-лірників). Я вважаю, коли радянська влада зрозуміла, що їхні спроби придушити кобзарство не вдалися і цей жанр продовжує існувати, влада прийняла рішення запхати одну половину кобзарів-лірників у капели й ансамблі, зламати їхні інструменти, а решту арештувати, знищити їх.

Щодо розстріляного з'їзду кобзарів, навколо нього дійсно ведуться багато дискусій щодо його правдивості, оскільки немає документальних доводів про такий розстріл. Є твердження, що кобзарів-лірників просто арештували за «жебраківання», а пізніше створили красиву легенду про розстріл⁹⁵. Це пише Вахтанг Кіпіані, дивно, що він у своїй роботі не написав, що Василя Стуса заарештували за «тунеядство», а українці створили красиву легенду, що він дисидент.

Кость Черемський наводить докази, що розстріляний з'їзд кобзарів дійсно відбувся. Він цитує слова Дмитра Шостаковича, який згадував, що кобзарі-лірники приїхали з усієї України й цей з'їзд був, як жива історія України, але всі вони були вбиті. Слова Леоніда Плюща, що всі вони були вбиті в 1935 році, а також свідчення Віталія Мізинця, Роберта Конквеста, Любомира

⁹⁴ Бажан М. Сліпці. Мюнхен : Сучасність, 1969. 63 с.

⁹⁵ Вахтанг Кіпіані: Поводырь, кино и кобзари. *Wayback Machine*. URL: <https://web.archive.org/web/20141129025121/http://nvua.net/opinion/kipiani/povodyr-kino-i-kobzari-20526.html> (дата звернення: 22.05.2023).

Мазура та інших свідчать про масові розстріли кобзарів-лірників. Ці джерела надають вагомі свідчення про цю трагічну подію⁹⁶.

Навіть Гната Хоткевича, який досліджував кобзарство і грав на бандурі було вбито. Він брав участь у створенні фільму «Назар Стодоля(1936 року) і зіграв роль кобзаря Крика. Гнат Хоткевич чудово розумівся на кобзарстві, і через фільм показував ставлення до кобзарів-лірників, це чудово видно, коли він співає «Ой на горі вогонь горить», камера захоплює всю увагу людей у домі, а також камера проїздом показує музик зі скрипкою і сопілкою, які з усією уважністю і повагою слухають кобзаря, показуючи важливість і авторитет кобзаря⁹⁷.

Саме для цього масового вбивства української історії проводилася така пропаганда, зокрема, цьому сприяла українська тогочасна інтелігенція. Можна сказати, що кобзарство занепадає, але не знищується. Тепер єдиними, хто були помітними для народу – бандуристи, які були легалізовані через ансамблі й капели. Проте, навіть вони мусили слідкувати за своїм репертуаром. Поодинокі кобзарі все ж залишаються, але вже не є тією народною силою. Щоб не згнити в харківській ямі, вони співають пісні про «Леніна».

Із часом бандурництво академізується, змінюється вигляд бандури. Микола Товкайло вказує, що «модернізація» бандури створила сучасний нам відомий вигляд бандури, яка стала повністю хроматичною, вона абсолютно відрізнялася від «народної» бандури тим, що додали багато струн із паралельним розташуванням, зросли розміри, змінився звук⁹⁸. Така зміна вбила традиційну гру, зробила неможливим кобзарську діяльність, як діяльність народну з її мобільністю і доступністю. Така зміна пов'язана на

⁹⁶ Черемський К. Повернення традиції. З історії нищення кобзарства. Харків : Центр Леся Курбаса, 1999. 63 С.

⁹⁷ svitbandur. Гнат Хоткевич грає на бандурі у фільмі "Назар Стодоля", 2010. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=49XWuJ1Ww-E&ab_channel=svitbandur (дата звернення: 22.05.2023).

⁹⁸ Товкайло М. Слово на захист народної (старосвітської) бандури. *Повернення традиції. З історії нищення кобзарства*. Харків, 1999. С. 214–215.

думку М. Товкайло з остаточним занепадом організації кобзарів⁹⁹. Зіновій Штокалко коментує це «модернізоване» варварство так:

«Намагання універсалізувати бандуру, будуючи бандурні моделі-чудовища з сотками струн, химерними видами, що роблять їх чудовими експонатами сюрреалістичної скульптурної виставки – або всякими клявіатурами та непроходимою хроматизаційною арматурою, для якої потрібно електронного комп'ютера - усі ці намагання зводяться до фальшивого підходу до бандури як інструмента та кобзарського мистецтва взагалі»¹⁰⁰.

З такої реакції дослідників кобзарства-лірництва бачимо, що процес, який спочатку був запущений українською інтелігенцією для "покращення" бандури, а потім використаний радянською владою, як засіб стримання та остаточного знищення кобзарства-лірництва як явища – мав успіх. Надмірна спроба універсалізувати спричинила складність у засвоєнні, принаймні, гри на цьому інструменті, що зробило його недоступним для народних мас. Отже, бандурництво, як кобзарська діяльність, абсолютно не відповідає дійсності, і їх слід розрізняти.

Ось чому виникла потреба у відродженні кобзарських цехів.

Розділ III. ВІДРОДЖЕННЯ КОБЗАРСЬКО-ЛІРНИЦЬКОЇ ТРАДИЦІЇ

III.1. Шлях до відродження кобзарсько-лірницьких цехів

⁹⁹ Товкайло М. Слово на захист народної (старосвітської) бандури. *Повернення традиції. З історії нищення кобзарства*. Харків, 1999. С. 215.

¹⁰⁰ Штокалко З. Загальні висновки. *Повернення традиції. З історії нищення кобзарства*. Харків, 1999. С. 217–220.

Для того, щоб зрозуміти, чому можливе відродження кобзарських цехів, як продовження традиції, а не реконструкції, ми повинні дізнатися про лідерів – Георгія Ткаченка і Миколу Будника.

Георгій Ткаченко народився 22 квітня 1898 року в селі Глушково. Був членом Союзу художників і союзу архітекторів. Кобзарство відкрив для себе в революційні роки (1917 р.) у місті Харків, де тоді кобзарі-лірники могли виступати вільно. Його вчителем був кобзар Петро Дравченко, а він перейняв від Гната Гончаренка. У такий спосіб, Г. Ткаченко опанував старосвітську бандуру, але справжню популярність в області кобзарства у 60-70-х роках, коли з Москви перебрався в до Києва. У Києві починає виступати, граючи свій репертуар. У 1980 році знайомиться з Миколою Будником.

Микола Будник народився 3 лютого 1953 року в селі Сколобуві. Він почав вчитися кобзарському мистецтву в Івана Гончара, але тільки після зустрічі з Г. Ткаченком почав розкриватись як майстер і виконавець¹⁰¹. У процесі спільної роботи та виконання репертуару Г. Ткаченка, Микола Будник розвивав свій власний стиль і підхід до виконавства. Упродовж цього періоду виникла ідея створення кобзарського цеху - місця, де молоді виконавці могли б отримувати професійну підтримку, навчатися від досвідчених майстрів та продовжувати традиції кобзарства.

Навколо Г. Ткаченка об'єднується гурт однодумців на чолі з Миколою Будником і Миколою Товкайлом. Микола Будник згадував, що Г. Ткаченко бідкався, що він залишився останнім і потрібно не тільки відновити інструмент, але потрібно відновити кобзарську організацію(цех), бо якщо цього не зробить М. Будник, то ніхто не зробить¹⁰². Георгій Гончаренко розробляє креслення, які предає своїм учням, зокрема, Миколі Буднику й Миколі Товкайлу сам ж Г. Ткаченко інструменти не розробляв¹⁰³.

¹⁰¹ Хай М.О Микола Будник і кобзарство. Львів: Астролябія, 2015. 167 с.

¹⁰² Так само. – С. 11.

¹⁰³ Так само. – С. 12.

Микола Товкайло створив школу виготовлення інструментів, яка діяла з 1989 до середини 1990-х рр.¹⁰⁴. Проіснувала вона такий короткий час, бо, швидше за все, кобзарська справа була для людей дивною, адже навіть виготовляти якісь «старі» кобзи, ліри,» якщо вже існують модернізовані бандури, та й фінанси цьому навряд сприяли.

Загалом з 1980 року, створюється Київський кобзарський цех(Цехмайстер Георгій Ткаченко), але поки без формальної структури з його похідними, він радше на той час є символічним об'єднанням, бо займатися цим відкрито небезпечно, все-таки надворі радянська влада. Ось, як згадують спроби членів кобзарського цеху вийти у народ: «1. Вимагання міліцією спецдозволів на спів або гру на вулиці; 2. Приниження гідності співців, безпідставно стверджуючи, що вони буцімто нетверезі; 3. Погрози забрати у відділок, якщо співець не припинить грати; 4. Категорична заборона кобзарського співу, зокрема, на територіях заповідників Києво-Печерська лавра, Софіївський собор та ін.,»¹⁰⁵. Попри такі утиски кобзарство продовжувало свою діяльність. М. Будник подорожував разом з В. Кушпетом і М. Хайєм.

У 1989 році помирає Георгій Ткаченко. Микола Будник стає цехмайстром. Проблема полягала в пошуці місця, де могли збиратися братчики, виготовляти інструменти, навчати та допомагати нужденним. Як розповідає Михайло Хай, що коли члени кобзарського цеху виступали на другій «Червоній руті»(1991р.), вони познайомились із Наталією Самотос музикознавця Львівської філармонії, яка після знайомства з М. Будником, була здивована їхнім зайняттям, тому вона організувала зустріч із Володимиром Кашицьким, який придбав київському цеху будинок у місті Ірпінь на вулиці Українська, 51(Додаток №3)¹⁰⁶.

¹⁰⁴ Тетеря С. Релігійні погляди Георгія Ткаченка. *Наукові записки НІЕЗ «Переяслав»*. 2017. № 11(13). С. 231.

¹⁰⁵ Хай М.О Микола Будник і кобзарство. Львів: Астролябія, 2015. 167 с.

¹⁰⁶ Хай М.О Микола Будник і кобзарство. Львів: Астролябія, 2015. 175 с.

III.2 Введення кобзарсько-лірницької діяльності в українське сучасне.

Микола Будник не сприймав відновлений кобзарський цех, як реконструкцію обвите фольклором, для нього це було продовження традиції. Бо завдяки Георгії Ткаченку традиція була передана й не припинила свого існування, а тепер є мета зробити кобзарство мейнстрімним¹⁰⁷.

Але особлива важливість полягає, що саме автентичні інструменти можуть такими стати, бо хроматична бандура не могла, а таку бандуру називав «квазібандурою», а учасників капел «баседлістами»(що це означає я не знаю)¹⁰⁸.

Важливу увагу приділяється самому вигляду кобзи чи старосвітській бандурі, бо вони створювались з урахуванням людської анатомії і через це модернізації взагалі не потребують, їхній вигляд за сторіччя є універсальним¹⁰⁹. З Кобзою чи лірою набагато простіше подорожувати, бо вони дуже легкі. Вони зручно лягають на корпус нашого тіла, з ними можна обирати будь-яке положення для гри - хоч лежачи. Це ніяк не впливає на гру. Це можна перевірити практикою, щоби переконатись у правдивості цих слів. Варто лише самому порівняти їх. Чи далеко кобзар-лірник може зайти з хроматичною бандурою? З такою дійсно "бандурою"(додаток №4) треба наймати команду поводитирів, щоб вони її носили, та й зіграти десь, лежачи, під дубом не буде легко. Можна багато ще описувати мінуси хроматичної бандури, але вона аж ніяк не вписувалася в традицію кобзарства.

Кобзарство мало знову вийти на вулиці і стати чимось нормальним і повсякденним. Як музиканти, які оточують наш міський простір, їх так багато,

¹⁰⁷ Будник М. . До історії тексту самонавчителя гри на народній бандурі Георгія Ткаченка та провідного мотиву його написання в обставинах 1968-1972 рр. *Повернення традиції. З історії нищення кобзарства*. Харків, 1999. С. 221.

¹⁰⁸ Хай М.О Микола Будник і кобзарство. Львів: Астролябія, 2015. 177 с.

¹⁰⁹ Bandurka Mamayivska. Микола БУДНИК про майстрування / Mykola BUDNYK pro maistruvannia, 2016. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=EfdIX3dGCDM> (дата звернення: 22.05.2023).

що інколи ми їх не помічаємо, проте часто можемо зупинитись, аби послухати цікаву пісню. Саме таким мало б стати кобзарство - не фольклорною забавкою, не реконструкційною діяльністю, а частиною повсякденної культури. Кобзар мав грати не для демонстрації, а через потребу. Коли Михайло Хай розказав Миколі Буднику, що лірникував на вулицях, бо дома не було що їсти, то Микола Будник обійняв його і сказав, що він справжній лірник¹¹⁰.

Тому Київський кобзарський цех мав спочатку передавати традицію найбільшій кількості послідовників, тим самим, вирішуючи питання не тільки зникнення кобзарства, але і його продовження. Тому Микола Будник і його братія виступали на різних фестивалях, концертах і на вулицях, проводили лекції, наприклад, "Обрядове коло" з виставками та грою на інструментах, щорічний фестиваль "Кобзарська трійця". Ці заходи ставили за мету заново познайомити народ із кобзарством.

III.3. Навчання, Ієрархія, мова і життя у Київському кобзарському цеху

Для того, щоб стати до навчання в цеху, треба було всього на всього мати бажання приєднатися до цієї діяльності. Коли людина приходила в цех, процес ініціації відбувався за допомогою майстрування першого власного інструменту. Оскільки така робота потребує від людини багато уваги, сил і, насамперед, бажання, то таким чином перевірялася зацікавленість людини, а всі інші відсіювались. Суворого навчання там не було й ніяких наслідків за його покидання теж. Навіть після першого зробленого інструменту, коли навчання продовжувалось, можна було його обірвати без наслідків. Навіть жінки, які вставали на навчання, мали зробити свій інструмент, але цікаво, що М. Будник був проти їхньої гри, а записував їх у "стихівничі". Вчилися робити буквально будь-який інструмент, але, звичайно, для початку давали простіші. Інколи перед тим,

¹¹⁰ Хай М.О Микола Будник і кобзарство. Львів: Астролябія, 2015. 176 с.

як зробити інструмент, М. Будник міг попросити спочатку вирізати ложку¹¹¹. Вчилися грати на змайстрованих інструментах. Микола Будник передавав репертуар Георгію Ткаченку і свій власний.

Суворої ієрархії в кобзарському цеху не було. Спочатку панотцем був Георгій Ткаченко, а Микола Будник був цехмайстром. Після смерті Ткаченка, Микола Будник отримав чин панотця. Інші братчики, з якими він починав, такі як Олег Санін і Микола Товкайло, мали чин цехмайстрів. Однак, цей статус був більше символічним і не виконував вагомих функцій щодо нових учнів, крім можливого вирішення питань функціонування або подальшого розвитку цеху. У загальному, усі підпорядковувалися Миколі Буднику. Зрозуміло, що така невелика група ентузіастів не потребувала серйозного ієрархічного контролю, його просто не було — є учитель і є учні, усе.

Лебійською мовою могли розмовляти, але ця мова використовувалася лише за потреби, і після отримання незалежності ця потреба зникла. Проте, коли Кобзарський цех засновувався, використання цієї мови було дуже важливим. Олег Санін згадує, що на початку, коли цех ще не мав власного приміщення і майстрування проводилося на вулиці Сідовців, біля Ботанічного саду, вони працювали в старій хаті, а заготовки знаходили в саду. Там було небезпечно виконувати свою роботу, оскільки їх часто затримували, можна було затримати за наявність сопілки в руках. Вони розмовляли між собою лебійською мовою, щоб зберегти себе, проте це не завжди рятувало їх¹¹². Ймовірно, лебійська мова викликала не меншу увагу і здивування, ніж сопілка.

¹¹¹ Bandurka Mamayivska. Микола БУДНИК про майстрування / Mykola BUDNYK pro maistruvannia, 2016. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=EfdIX3dGCdM> (дата звернення: 22.05.2023).

¹¹² «Той день коли...». Олесь Санін: феномен кобзарсько-лірницьких традицій, Будник, "Довбуш", "Поводир" та Антон Грін., 2023. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Le5k8Rkyluc> (дата звернення: 22.05.2023).

Київський кобзарський цех не тільки надавав навчання, але й допомагав людям у потребі. У цеху була можливість зупинитися та переночувати, якщо не вистачало базових людських потреб. Братчики готові були поділитися своїм майном і забезпечити взаємну допомогу, оскільки кобзарство й лірництво міцно пов'язані з християнськими чеснотами. Часто в цеху жили разом із дітьми та дружинами, яким не було куди піти. Вони могли виконувати домашні обов'язки, але не були експлуатовані, оскільки в цеху всі були рівними один перед одним. Проте, така відкрита спільнота також мала негативні наслідки. Часто використання такої відкритої структури зловживали сумнівні моральності люди, що призводило до проблем. Микола Хай вважає, що саме це призвело до передчасної смерті Миколи Будника (16 січня 2001 року, на 47 році життя), втрати буднику, у якому був осередок Київського кобзарського цеху¹¹³.

III.4 Кобзарсько-ліницька діяльність після смерті Миколи Будника.

Після смерті Миколи Будника, будинок в Ірпені, який був придбаний для цеху, передався його родині. Цех більше не міг проводити свою діяльність на цій території. Однак Кобзарський цех не зник, а новим панотцем стає Микола Товкайло. Кобзарський цех поступово перетворювався на групу реконструкторів. З нього відділилися Тарас Компаніченко, Олег Санін, Тарас Силенко, Едуард Драч, які розпочали самостійну діяльність і досягали певного успіху. Це є природним процесом, оскільки ті, хто вже навчався в цеху, отримали необхідні знання і продовжували свою роботу незалежно, шукаючи нових учнів. Кожного року кількість учнів збільшувалась, оскільки гра Тараса Компаніченка чи Тараса Силенка викликала велику цікавість.

¹¹³ Хай М.О Микола Будник і кобзарство. Львів: Астролябія, 2015. 171-179 с.

Паралельно із цим, Костянтином Черемським був створений Харківський кобзарський цех, хоча він більше нагадував групу, яка збиралася на фестивалях і святах, проводила дослідницьку та реконструктивну роботу. Усі бажаючі здобували навчання з виготовлення інструментів та гри на них. Костянтин Черемський навчав Назара Чорношличника грати і виготовляти інструменти, і його спів можна почути на Полтавщині¹¹⁴.

Нині процес передавання кобзарства розгортається з великою швидкістю, і все більше людей починають вивчати цю мистецьку форму. В Україні з'являється все більше центрів кобзарства та лірництва, таких як Полтавський цех, Львівський цех і багато інших. Вони всі походять із Київського кобзарського цеху та об'єднуються для спільної розвитку цієї традиції. Навіть сьогодні проводяться просвітницькі заходи, такі як "Кобзарська Традиція", які сприяють популяризації та збереженню кобзарського мистецтва¹¹⁵.

На сьогоднішній час кобзарство захоплює молодь, яка, окрім гри й майстрування, займається дослідницькою діяльністю, різноманітними аматорськими етнографічними розвідками, реконструкціями та пошуками в архівах.

Адже те, чого хотів Микола Будник, не досягається в короткій перспективі. Для цього потрібен час і ресурси. Чудовою аналогією може бути хрещення Київської Русі. Коли Володимир Великий хрестив Русь у 988 році, християнство не зразу зайняло панівні позиції. Щоб воно розповсюджувалося і набирало ваги, було потрібно будувати церкви,

¹¹⁴ Мурдза Я. «Уся традиція як пісок крізь пальці висипається». Інтерв'ю з музикантом Назаром Божинським, який відроджує народний стиль життя українців. *ЗМІСТ*. URL: <https://zmist.pl.ua/publications/usya-tradycziya-yak-pisok-kriz-palczi-vysypayetsya-intervyu-z-muzykantom-nazarom-bozhynskym-yakyj-vidrozhuye-narodnyj-styl-zhyttya-ukrayincziiv> (дата звернення: 22.05.2023).

¹¹⁵ Веселицька Наталія. Дума "Конотопська битва". Грає Василь ЖОВАНИК, кобзар. 25-02-2023., 2023. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Z8ZOvZivnlq> (дата звернення: 22.05.2023).

запрошувати проповідників із Візантії чи Болгарії, а головне - час. Тільки з плином часу, коли язичницькі традиції поступово забувалися і переривалися, християнство стало повсякденням. Така ситуація є із сучасним кобзарством. Воно колись було горсткою ентузіастів, які знову "хрестили" народну культуру. Але зрозуміли, що назватися кобзарем - це недостатньо. Треба працювати над інформаційною базою, і чим більше буде таких ресурсів, тим із часом збільшиться кількість послідовників та слухачів, і це стане нормою. «Кобзар мусить увійти у культурне життя нашого народу не штучно, а натурально, і для цього потрібно використовувати всі можливості, перш за все – засоби сучасної інформаційної техніки»¹¹⁶. Саме ті люди, які в скрутні часи для української культури зняли завісу радянської ідеології, почали і продовжують відродження, і зараз молодих активістів, яких нараховується безліч, і це не повний перелік.

IV. Кобзарсько-лірницька діяльність в російсько-українській війні

Як і колись кобзарство-лірництво стало духовним провідником війська, але вже не з метою агітації, оскільки мотивація і національна єдність вистачає. Кобзарі приєднуються до лав українського війська, беручи із собою бандури, щоб грати думи під час відпочинку. Кобзарі також організовують благодійні концерти. Крім старих козацьких дум, створюються нові, наприклад, Тарас Компаніченко, який зараз служить у 241-й бригаді територіальної оборони ЗСУ, написав думи "Азовсталь", "Воїнам Діви Марії", "Слава нашим ЗСУ!", "Три тисячі років триває війна" та інші. Назар Черношличник проводить благодійні концерти, подорожуючи Україною. Микола Гришок співає у львівському парку ім. Франка й так далі. Список кобзарів-лірників дуже великий, але всі вони одностайно стоять на боці України. Війна показала, що

¹¹⁶ Єсіпок В. Сучасне кобзарство. «*Young Scientist*». 2017. № 7. С. 72.

робота, яку робили Георгій Ткаченко, Микола Будник, Микола Товкайло, Олег Санін, Михайло Хай та інші, є надзвичайно важливою в сьогоденні. Кобзарство-лірництво завжди відкрите для всіх. Коли козаки отримували серйозні поранення, вони часто ставали кобзарями-лірниками. Можливо, кобзарство-лірництво стане виходом для багатьох постраждалих солдат, які важко переживають наслідки війни, які відбиваються не тільки на їхньому тілі, але й у душі.

Висновки

Дослідження кобзарсько-лірницьких цехів дозволило зробити такі висновки:

- Попри обмежену кількість даних, ми мусимо відділяти кобзарсько-лірницькі цехи від ремісничих і музичних цехів. Ремісничі цехи займалися вибірковою діяльністю, тоді як кобзарсько-лірницькі та музичні цехи — позавиборочною. Кобзарсько-лірницькі цехи відрізняються від музичних цехів:

1. Репертуаром: Музичні цехи охоплюють широкий спектр музичних жанрів та стилів, таких як класична, народна та популярна музика. Кобзарсько-лірницькі цехи спеціалізуються на традиційних засадах музики, таких як народні пісні, думи, канти та інші, що пов'язані конкретно з історичним минулим України.
2. Інструменти: Музичні цехи необмежені в музичних інструментах, вони можуть використовувати або наймати музикантів різного стану. Кобзарсько-лірницькі цехи орієнтуються на конкретні традиційні інструменти, такі як кобза, ліра, старосвітська бандура, оскільки ці інструменти є найбільш доступними для народу.
3. Кобзарсько-лірницькі цехи мають більш глибокі коріння, пов'язані з епохою козацтва. Кобзарі-лірники мають вищий статус в очах людей,

порівняно з музиками, яких народ сприймав як розважальний аспект свого життя. Кобзарі-лірники вважалися історією народу та посланцями божими.

Навчання в кобзарських цехах було різноманітним і залежало від кожного конкретного цеху. Кожен цех мав свої власні правила й підходи до навчання, які також залежали від учителя, до якого учень звертався. Навчання може бути як платним, так і безоплатним, залежно від угоди між кобзарем-лірником і учнем. Іноді учні ставали поводириями, як форма плати за роботу кобзаря-лірника. Деякі кобзарські цехи також вчили виготовляти інструменти, що свідчить про те, що не всі кобзарі-лірники були каліками.

Ієрархічна структура кобзарсько-лірницьких цехів може варіюватися залежно від умов їхнього існування. Проте в кожному цеху був свій голова – цехмайстер, який розташовується на вершині ієрархії. Він є керівником цеху й обирали на цю роль найповажнішу й найдосвідченішу людину. Панотці, найуспішніші кобзарі-лірники, збирали "старшинську раду". Вільні лірники, що мали право працювати будь-де, лірники, що пройшли екзамен, проте ще мали обмеження в праці, та учні – не мали прав і підпорядковувалися повністю вчителю. Поводирі, як я показав у своєму дослідженні, є тісно пов'язані з кобзарсько-лірницьким життям. Вони часто могли ставати учнями й можна назвати їх асистентами кобзарів-лірників, найнижчою ланкою в ієрархії.

Лебійська мова була важливим елементом виживання кобзарів-лірників. Вона боронила їх від небезпечних людей, зокрема, поліції, а також непроханих гостей, якими були етнографи. Це призвело до обмеження знань про їхнє життя. Мова мала багато варіантів, залежно від регіону, де діяли кобзарі-лірники, і виявляла схожості з іншими таємними мовами, такими як офенів та шаповалів. Класифікація лебійської мови є проблематичною через лінгвістичну термінологію, яка не може однозначно встановити різницю між арго й жаргоном. Тому ми можемо зустріти різні класифікації цієї мови,

залежно від дослідника та його визначення аргю й жаргону. Проблема класифікації залишається відкритою.

Кобзарсько-лірницька діяльність національно-визвольних змагань не була відродженням, оскільки їхня діяльність завжди мала напівпідпільний характер. Зміни в політичних умовах призводили до більшої свободи для кобзарів-лірників, і із цим зменшувалася потреба використовувати лебійську мову. Проте, з'являється тенденція відходу від кобзарсько-лірницької традиції, коли українська інтелігенція починає використовувати кобзарство-лірництво на сценічних виступах, що суперечить самій сутності кобзарсько-лірницької традиції. Кобзарство й лірництво виступають як спосіб існування, а не як сценічна гра капел.

Кобзарі-лірники під час національно-визвольних змагань мали різні погляди, і не існувало загального єднання серед них. Вони були присутні у загонах червоної, так і української армій, і часто можна було зустріти їх у військових загонах отаманів. Вони виконували роль агітаторів і підтримували бойовий дух війська. Радянська влада добре розуміла їхній вплив серед селянства і використовувала їх, іноді примушуючи. Розуміння корисності кобзарів-лірників використовувалося проти них, оскільки було також відомо про небезпеку, яку вони представляли. Кобзарі могли спонукати до повстань, що стало причиною їхнього переслідування.

Розуміння великої кількості кобзарства-лірництва ускладнило швидке їхнє знищення, оскільки такі масові репресії могли викликати масові повстання серед селянства. Радянська влада, яка мала нестабільне становище на території України, почала змушувати кобзарів-лірників входити до капел та ансамблів, що на практиці стало інструментом для знищення кобзарства-лірництва. Однак, навіть після цього заходу, кількість кобзарів-лірників не зменшилась, а ситуація в Україні стала досить критичною. Наступив Голодомор, який позбавив український народ сил і можливості захистити кобзарів-лірників, і їх почали знищувати примусово. Найбільш відомий приклад такої репресії - Розстріляний кобзарський з'їзд 1934 року, коли було

розстріляно й арештовано численних представників кобзарства-лірництва. Після цих подій кобзарство-лірництво втратило свою силу, залишилися лише кілька кобзарів-лірників, які вже не мали можливості здійснювати свою діяльність.

- Георгій Ткаченко та Микола Будник відіграли важливу роль у відродженні кобзарсько-лірницької діяльності. Навколо Георгія Ткаченка був створений гурт, який передавав традиції гри на кобзі, виготовлення інструментів та інші аспекти цієї мистецької форми. Це сприяло поширенню кобзарсько-лірницької діяльності. Особливо виділяється створення Київського кобзарського цеху, який став важливим центром цієї традиції.

Микола Будник зайняв посаду панотця цеху і виступав з поглядами на кобзарство-лірництво, як на народну діяльність, спрямовану на відродження не лише музичної гри та виготовлення інструментів, але й самої кобзарсько-лірницької діяльності в Україні. Основною метою Миколи Будника та всього кобзарсько-лірницького товариства було впровадження цього явища в повсякденне життя.

Київський кобзарський цех розташовувався в місті Ірпінь на вулиці Українській, 56. У цеху не існувала серйозна ієрархічна структура, він був символічним у своїй природі. Для вступу до Київського кобзарського цеху учень мусив був пройти екзамен, на якому мав змайструвати свій власний інструмент, після чого його навчали грати на ньому. Відсутність наслідків за самовільне покидання навчання також була характерною рисою цього цеху. Лебійська мова використовувалася переважно упродовж періоду радянської влади, коли над ними здійснювали уважний нагляд. Не існувало обов'язку вивчення цієї мови, оскільки не було необхідності для цього.

Після смерті Миколи Будника Київський кобзарський цех перестає існувати у своїй попередній формі й перетворюється на об'єднання різних кобзарів-лірників, які розкидані по всій Україні. Виникає проблема інтеграції кобзарсько-лірницької діяльності в повсякденне життя, оскільки це явище не

було розповсюджене та зрозуміле широкій публіці. Тому цех орієнтується на етнографічні дослідження, розвідки, реконструкції та поширення інформації про кобзарство-лірництво. Незважаючи на це, по всій Україні з'являються осередки кобзарсько-лірницької діяльності, такі як у Полтаві, Києві, Черкасах, Львові та інших містах. Це свідчить про успішність обраного напрямку після смерті Миколи Будника. Ці осередки сприяють збереженню та розвитку кобзарсько-лірницької традиції в Україні шляхом передачі знань, організації виступів та заходів, а також популяризації цього мистецтва серед широкої публіки.

- Під час російсько-української війни кобзарі-лірники дійсно стали невід'ємною частиною війська, виконуючи важну роль у підтримці військового духу та моралі. Їхні козацькі думи та лірницькі псалми заспокоювали духовну скрутку та надавали потрібну підтримку солдатам. Багато кобзарів-лірників вступають у лави війська, співаючи пісні та збираючи кошти для підтримки військових(Додаток№5). Вони також адаптували свій репертуар до воєнного контексту, створюючи нові пісні та думи, які відображали поточну ситуацію та виявляли патріотичний дух. Кобзарство-лірництво може мати велике значення для військових, які пережили фізичні та психологічні травми внаслідок війни. Гра на кобзі чи лірі може стати засобом відновлення та загоєння, допомагаючи їм знайти внутрішню гармонію та заспокоїтися. Мистецтво кобзарства-лірництва може мати терапевтичний ефект, надаючи воїнам можливість виразити свої почуття та переживання через музику.

Список використаних джерел та літератури:

1. Боржковский В. Лирники. *Киевская старина*. 1889. Т. 26, № 9. С. 665–666.
2. Будник М. . До історії тексту самонавчителя гри на народній бандурі Георгія Ткаченка та провідного мотиву його написання в обставинах

- 1968-1972 рр. *Повернення традиції. З історії нищення кобзарства*. Харків, 1999. С. 221.
3. Вахтанг Кипіани: Поводыр, кино и кобзари. *Wayback Machine*. URL: <https://web.archive.org/web/20141129025121/http://nvua.net/opinion/kipiani/povodyr-kino-i-kobzari-20526.html> (дата звернення: 22.05.2023).
 4. Федяєва В. Практика виховання дітей в українській селянській родині XIX століття. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2011. № 39(2). С. 250–256.
 5. Черемський К. Повернення традиції. З історії нищення кобзарства. Харків : Центр Леся Курбаса, 1999. 288 с.
 6. Штокалко З. Загальні висновки. *Повернення традиції. З історії нищення кобзарства*. Харків, 1999. С. 217–220.
 7. Щербина С. Музичний цех Чернігова (друга половина XVII–XVIII ст.). *Література та культура Полісся*. 2010. № 57. С. 241.
 8. Словник української мови. *Тлумачні словники української мови*. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 20.05.2023).
 9. Студинський К. Лірники. Львів : Зорі, 1894. 14 с.
 10. Рудчук Ю. А. Дхова музика України у XVIII-XIX століттях : автореф. дис... канд. Київ, 2001. 6 с.
 11. Руденко М. Ю. Арго, жаргон і сленг у європейському й амереканському мовознавстві: історія і сучасний стан дослідження. Слов'янськ, 2019. 270 с.
URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/2048/1/dis_Rudenko%20M.%20Ju..pdf (дата звернення: 20.05.2023).
 12. Редько Є. Нові знадоби до українського арго (слобожанська “сліпецька мова”). *Збірник Харківського історико-філологічного товариства*. 2019. С. 99–108.
 13. Піщанська В. М. Репрезентація етнокультури в козацьких думах і народних піснях. *Міжнародний вісник. Культурологія. Філологія. Музикознавство*. 2016. С. 54.

14. Підгорбунський М. КОБЗАРСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНІ (XVI-XIX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 17.00.01. Київ, 2004. 24 с.
15. Кушпет В. Старцівство. Мандрівні співці-музиканти в Україні (XIX – поч. XX ст.). Київ : Темпора, 2007. 141 с.
16. Кушпет В. Обряди та ритуальні дієства у старцівському середовищі. *Народна творчість та етнографія*. 2007. № 3/4. С. 40–47.
17. Кузьмінський І. Універсали музичних братств та цехів Гетьманщини. 2019. С. 198.
18. Кузьмінський І., Безпалько В. Витоки та функціонування музичного цеху міста Степань у світлі нових джерел. *Острозький краєзнавчий збірник*. 2019. С. 117.
19. Кувичка С. О. Види релігійних символів. *Грані*. 2001. № 4. С. 84.
20. Колесса Ф. М. Мелодії українських народних дум. Київ : Наук. думка, 1965. 61 с.
21. Коваленко О. Ремісничі цехи м. Полтави XVIII ст. *Краєзнавство*. 2010. № 1-2. С. 131.
22. Жеплинський Б. М. Коротка історія кобзарства в Україні. Львів : Край, 2000. 17 с.
23. Єфименко П. Братства и союзы нищих. *Киевская старина*,. 1883. Т. 7, сентябрь-октябрь. С. 312–315.
24. Єсипок В. М. Родина Пархоменків як представник Чернігівської школи українського кобзарства. *Молодий вчений*. 2018. № 2. С. 121.
25. Драгоманов М. Исторические песни малорусского народа. С объяснениями Вл. Антоновича и М. Драгоманова. Киев : Типография М.П. Фрица, 1874. 274 с.
26. Доманова Г. Ремісничі цехи ранньомодерного Чернігова. 2007. С. 6.
27. Демчук О. Кобзарство – унікальне явище культурної спадщини України. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. 2022. № 1(33). С. 34. URL: <http://e-apsnim.bsmu.edu.ua/article/view/263635> (дата звернення: 20.05.2023).

- 28.Денисюк О. ОБРАЗ КОБЗАРЯ В РОМАНІ «ЗВИЧАЙНИК» Л. МУСІХІНОЇ: ТРАДИЦІЯ ТА ЛІТЕРАТУРНЕ БАЧЕННЯ. *Philological Review*. 2016. № 1. URL: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2016.138075> (дата звернення: 20.05.2023).
- 29.Граціанський М. Паризькі ремісничі цехи в XIII-XIV століттях. Казань, 1911. 136 с.
- 30.Гнатюк В. Лірники. *Етнографічний збірник*. 1896. Т. 2.
- 31.Герей В. Розстріляний з'їзд кобзарів:забута трагедія. *НА СКРИЖАЛЯХ*. URL: http://na-skryzhalyah.blogspot.com/2016/11/blog-post_9.html (дата звернення: 20.05.2023).
- 32.Підгорбунський М. КОБЗАРСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНІ (XVI-XIX ст.): дис. ... канд. іст. наук : 17.00.01. Київ, 2004. 11с.» 11.
- 33.Хай М.О Микола Будник і кобзарство. Львів: Астролябія, 2015. 139 с.
- 34.Киевский Губернский Статистический комитет. Памятная книжка киевской губернии на 1904 год. Киев, 1904. 672 с.
- 35.Підгорбунський М. КОБЗАРСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНІ (XVI-XIX ст.): дис. ... канд. іст. наук : 17.00.01. Київ, 2004. 11 с.
- 36.Мурдза Я. «Уся традиція як пісок крізь пальці висипається». Інтерв'ю з музикантом Назаром Божинським, який відроджує народний стиль життя українців. *ЗМІСТ*. URL: <https://zmist.pl.ua/publications/usya-tradycziya-yak-pisok-kriz-palczi-vysypayetsya-intervyu-z-muzykantom-nazarom-bozhynskym-yakyj-vidrodzhuye-narodnyj-styl-zhyttya-ukrayincziv> (дата звернення: 22.05.2023).
- 37.Словник таємної мови українських лірників та шаповалів. Ізборник, 2006. URL: <http://litopys.org.ua/rizne/lirn.htm> (дата звернення: 20.05.2023).
- 38.«Той день коли...». Олесь Санін: феномен кобзарсько-лірницьких традицій, Будник, "Довбуш", "Поводир" та Антон Грін., 2023. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Le5k8Rkyluc> (дата звернення: 22.05.2023).

39. Bandurka Mamayivska. Микола БУДНИК про майстрування / Mykola BUDNYK pro maistruvannia, 2016. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=EfdIX3dGCDM> (дата звернення: 22.05.2023).
40. Селівачов Г. Ткаченко: особистість, паломник, художник, музикант: Спогади про незабутнього друга та його розповіді // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини. - 2010. – № 7. - С. 394-427.
41. Єсипок В.М. Сучасне кобзарство // «Young Scientist». – 2017. – №7. – С. 71-75.
42. Нолл В. Моральний авторитет та суспільна роль сліпих бардів України // Родовід. - 1993. - №6. – С. 16-26.
43. Демуцький П. Ліра і її мотиви. – Київ: 1903. – 58 с.

ДОДАТКИ

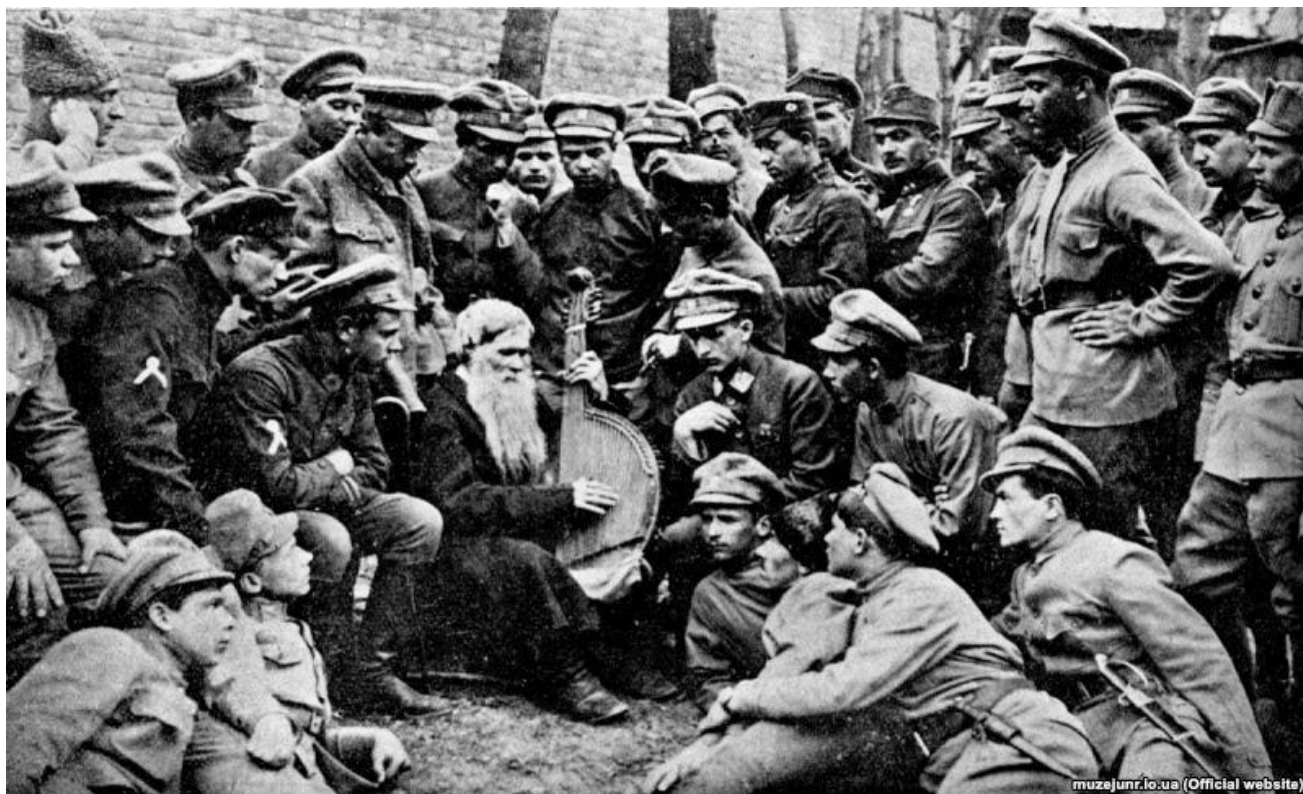
Додаток №1

Торбан(панська бандура)

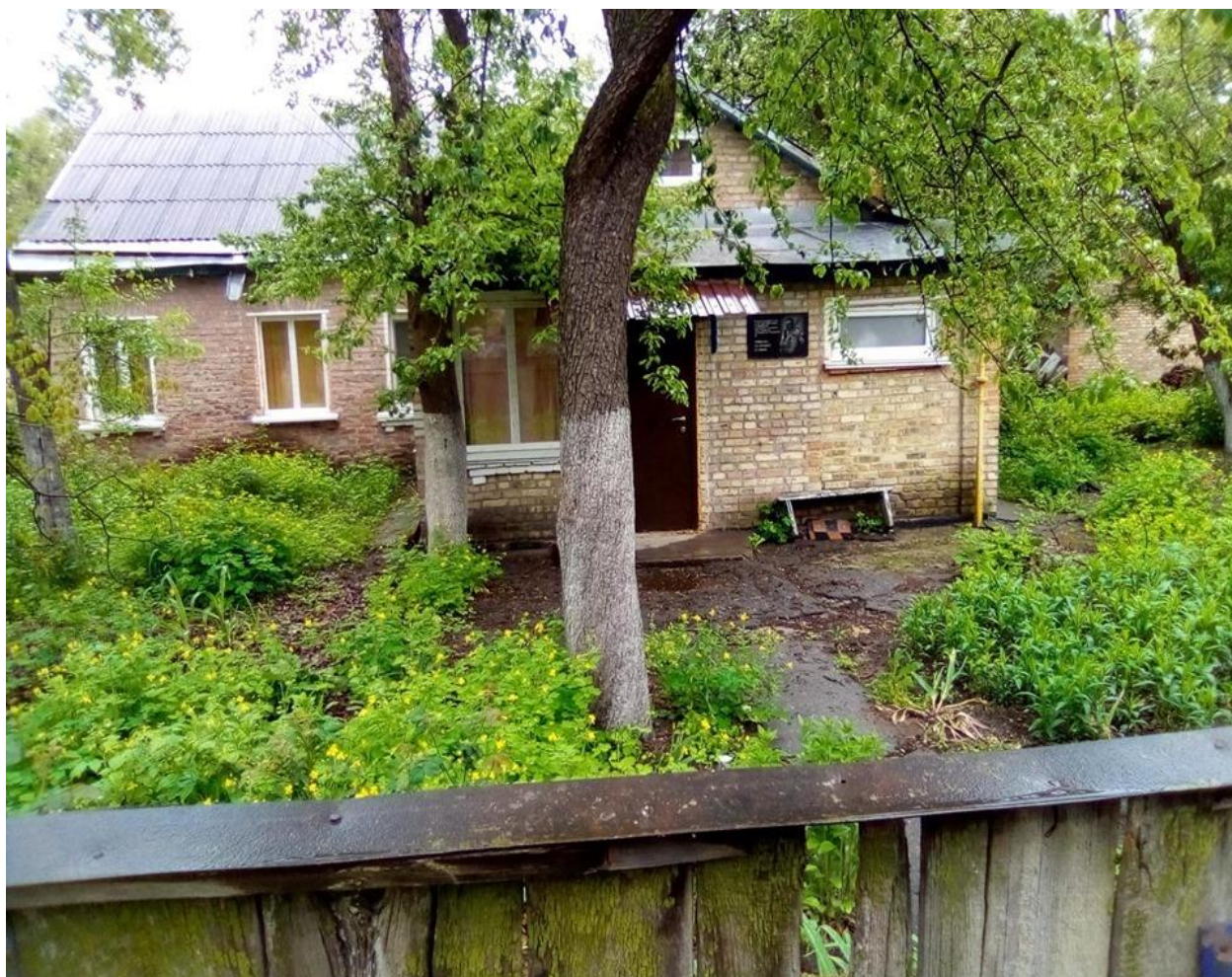
Додаток №2

Січові стрільці слухають кобзаря. Київ(1918р.)

muzejunr.io.ua (Official website)

Будинок Київського кобзарського цеху з 1991 по 2001 рік

Додаток №4

З ліва вересаївська кобза. З права хроматична бандура¹¹⁷

Додаток №5

¹¹⁷ Вага хроматичної бандури 8-12 кг.

